

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра соціальної роботи

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Особливості соціальної адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб в умовах вищого навчального закладу»**

«Peculiarities of social adaptation of internally displaced students in higher education institutions»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 231 Соціальна робота

Освітня програма «Соціальна робота»

Приходькоо Ангеліна Олегівна

Керівник д. філософії з соціальної роботи

доц. Кулава К.О.

(підпис)

Рецензент к. психол. н., професор кафедри
диференціальної і спеціальної психології
Кременчуцька М.К.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ 20__ р.

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № ____ від ____ . ____ 20__ р.

Оцінка ____ / ____ / ____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувачка кафедри

(підпис)

Хлівнюк Тетяна
(ПІБ)

Голова ЕК

(підпис)

Ухіна Ірина
(ПІБ)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Теоретичне обґрунтування понятійного апарату соціальної адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб	8
1.2. Особливості соціальної роботи зі студентами з числа внутрішньо переміщених осіб	15
1.3. Теоретичний аналіз підходів і принципів соціальної роботи в контексті адаптації студентів з числа ВПО	24
Висновок до першого розділу	30
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	31
2.1. Дослідження адаптаційних труднощів студентів з числа внутрішньо переміщених осіб	31
2.2. Роль громадських організацій та закладів освіти у процесі адаптації студентів із числа ВПО	40
2.3. Розробка та апробація соціального проекту підтримки адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб	45
Висновок до другого розділу	51
ВИСНОВОК	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році спричинило глобальний потік внутрішнього переміщення населення, зокрема студентської молоді. За даними Міністерства соціальної політики[2], 4 114 719 молодих людей, віком від 18 до 30 років, змушені були залишити свої домівки, що створило особливий виклик для закладів вищої освіти, які приймають та адаптують студентів-ВПО до нових умов навчання та соціального середовища. Наукові дослідження показують, що успішна соціальна адаптація молоді в умовах переміщення є критичним фактором не лише для їхнього навчання, а й для подальшої інтеграції в суспільство та професійної реалізації.

Процес соціальної адаптації студентів-ВПО є багатовимірним та в той же час комплексним явищем: він включає психологічну адаптацію, інтеграцію до колективу й нової громади, формування позитивної самооцінки та відчуття соціальної підтримки, подолання ізоляції та відчуження, академічна адаптація(тобто адаптація до навчального процесу), професійна орієнтація та розвиток. Різні дослідження науковців, таких як: Ушакова І., Крючкова Ю.В., свідчать, що відсутність повноцінної адаптації може призвести до психологічних проблем, низького рівня успішності, пропущених занять та навіть виключення з університетського життя, що може мати довготривалі негативні наслідки як для самих студентів, так і для суспільства в цілому.

У контексті викликів, з якими стикаються студенти-ВПО, значення цього дослідження зумовлене необхідністю підвищення обізнаності про рівні соціальної дискримінації та упередження, розвитку ефективних моделей соціальної підтримки та інтеграційних стратегій. В умовах вищого навчального закладу, де соціальна адаптація відбувається через комунікацію(формування соціальних зв'язків, міжособистісне спілкування), академічні досягнення та участь у соціальних заходах, надзвичайно важливо

розуміти специфічні потреби цієї групи студентів. Підтримка соціальної інтеграції та адаптації може сприяти їх успішності та активній участі в житті університету та громади, формуванні стійкої активної життєвої позиції що, в свою чергу, є запорукою їх успішної інтеграції в нові соціальні та культурні умови. Особливості адаптації студентів-ВПО, що часто обтяжені психологічним дискомфортом через втрату дому, пережиті події в процесі евакуації, розрив соціальних зв'язків та переживання травматичних подій, вимагають окремого наукового осмислення.

Важливим аспектом є також те, що багато студентів-ВПО, маючи сімейні зв'язки, проживають досвід самотійно, стикаючись із додатковими труднощами у вирішенні побутових та фінансових питань, що ускладнює їхню адаптацію. Особливого значення набуває проблема дискримінації та упередження, з якими часто зустрічаються студенти-ВПО в нових громадах. Негативне ставлення з боку місцевого населення, ізоляція та обмеження можливостей для інтеграції суттєво впливають на їхній психоемоційний стан та ускладнюють процес адаптації. Також негативним аспектом виступає зниження рівня довіри до надавачів соціальних послуг в державних установах, що в свою чергу викликане байдужим ставленням фахівців до новоприбулих.

Потреба в підтримці цієї категорії студентів з боку вищих навчальних закладів, викладачів та однокласників є очевидною. Створення умов для їх успішної соціальної адаптації та інтеграції в студентське середовище є важливим завданням. З поставленими викликами в соціальній роботі діють такі напрямки як: індивідуальне консультування, молодіжна соціальна робота, соціальна робота в громаді, адвокація, практична соціальна робота, організаційна робота, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, аутріч-робота та стратегії втручання.

Мета дослідження: проаналізувати труднощі, які постають перед молодими людьми, виявлення їхніх потреб, викликів та особливостей інтеграції у студентське середовище, а також розробки рекомендацій щодо покращення цього процесу.

Завдання дослідження:

- проаналізувати науковий понятійний апарат соціальної адаптації в контексті внутрішнього переміщення;
- вивчити особливості соціальної роботи зі студентською молоддю, яка має статус ВПО;
- здійснити порівняльний аналіз сучасних підходів і принципів соціальної роботи щодо адаптації уразливих груп у закладах вищої освіти.
- проаналізувати роль громадських організацій та освітніх закладів у підтримці адаптаційного процесу;
- дослідити реальні кейси співпраці освітніх інституцій і громадських ініціатив у сфері інтеграції ВПО;
- Дослідити адаптаційні труднощі студентів з числа внутрішньо переміщених осіб;
- розробити та апробувати приклад соціального проєкту, спрямованого на сприяння адаптації молоді з числа ВПО
- описати досвід представлення проєкту в рамках ідеатону «UNLOCK ODESA» та отримані результати.
- сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення роботи соціальних працівників, громадських організацій та закладів освіти в напрямку підтримки студентів-ВПО.

Об'єкт дослідження: фактори, що впливають на успішність соціальної адаптації студентів-ВПО, як позитивні (підтримка, прийняття), так і негативні (дискримінація, упередження).

Предметом дослідження є комплекс засобів реагування та мінімізація негативних наслідків при виявленні зневажливого ставлення.

Методи дослідження: анкетування, інтерв'ю, аналіз, синтез, аналіз документів, порівняльний аналіз, нарративний аналіз, бесіди.

Практичне значення одержаних результатів виникає з того, що даний матеріал може бути використаний на практиці соціальними працівниками, волонтерськими та благодійними організаціями, фахівцями соціальних установ, для запобігання відчуття покинутості та ізоляції, а також для підтримки внутрішньо переміщених осіб.

База дослідження: «Центр Життестійкості» БФ Карітас Одеса УГКЦ, ГО 10 Квітня, волонтерська група взаємодопомоги ВПО від БФ «Тримай» «7:40 ВЗАЄМОДОПОМОГА», студенти ОНУ ім. Мечникова та Фахового коледжу, студенти інших ВНЗ та знайомих із числа ВПО, Управління соціального захисту населення в Київському та Приморському районах міста Одеси.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, проведеного в рамках написання бакалаврської кваліфікаційної роботи, були представлені та отримали схвалення на низці студентських науково-практичних і міжнародних конференцій:

1. Особливості вікової сенситивності та адаптаційної поведінки студентської молоді у статусі ВПО. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали двадцять п'ятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2025 р.) Одеса: НУ «Одеська Політехніка», 2025. С. 47–49.

2. Формування соціальної згуртованості в академічних групах як чинник адаптації студентів ВПО. Соціальна робота в умовах війни в Україні: проблеми та шляхи вирішення: матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. (Дніпро, 14 березня 2025 р.). Дніпро: ДВНЗ «ПДТУ», 2025. С. 289–292.

3. Соціальна робота як чинник розвитку адаптивного потенціалу внутрішньо переміщених осіб. Матеріали до 81-ї звітної студентської наукової конференції. Секція «Факультету психології та соціальної роботи». Підсекція «Соціальна робота» 22–24 квітня 2025 р. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 8-10.

4. Правове забезпечення соціальної політики: аналіз Конституції України. Матеріали 79-ї звітної студентської наукової конференції (Одеса, 24–28 квітня 2023 р.). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. С. 436–440.

5. Механізм підтримки соціально вразливих груп населення в Україні: проблеми та виклики. Матеріали до 81-ї звітної студентської наукової конференції. Секція «Економічних та правових наук». Підсекція «Облік та фінанси». 22–24 квітня 2025 р. – Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 313-317

Структура та обсяг роботи: Кваліфікаційна робота включає вступ, два основних розділи, висновки, список літератури та додатки. Загальна кількість сторінок у кваліфікаційній роботі становить 57 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Теоретичне обґрунтування понятійного апарату соціальної адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб

В умовах повномасштабної війни в Україні значно зросла кількість внутрішньо переміщених осіб. Серед них — студенти, які вимушено залишили свої домівки та були змушені адаптуватися до навчання в нових закладах вищої освіти. Вони зіштовхуються з цілою низкою труднощів: зміна звичного середовища, психологічна напруга, порушення навчального ритму, а також відчуття втрати зв'язку з рідним містом чи спільнотою [32]. У такій ситуації особливо важливо створити умови для їхньої соціальної адаптації — процесу, що допомагає не лише включитися в освітній простір, а й зберегти емоційну рівновагу та відновити внутрішній ресурс. Теоретичне осмислення ключових понять, пов'язаних із соціальною адаптацією, дає змогу глибше зрозуміти потреби студентів з числа ВПО та визначити ефективні підходи до їх підтримки в умовах змін у системі вищої освіти.

В Україні правове визначення внутрішньо переміщеної особи (ВПО) чітко зафіксовано в ключовому законодавчому акті — Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [33]. Згідно з положеннями цього закону, статус ВПО поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на українській території, включаючи тих, хто має право на постійне проживання в країні. Ключовою умовою для набуття цього статусу є вимушене залишення або покидання особою свого місця проживання внаслідок або з метою

уникнення негативних наслідків, спричинених низкою факторів, серед яких війна, тимчасова окупація частини території держави, повсюдні прояви насильства, систематичні порушення основоположних прав людини, а також надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [33]. Законодавче визначення є основоположним для розуміння категорії осіб, які потребують особливої уваги та підтримки з боку держави та суспільства.

У міжнародному праві визначення поняття ВПО міститься у «Керівних принципах з питань внутрішнього переміщення», схвалених ООН у 1998 році. Відповідно до цього документу, внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема, в результаті або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон [19].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає внутрішньо переміщених осіб як специфічну групу населення, яка потребує особливої уваги та цілеспрямованих заходів у сфері охорони здоров'я. Згідно з позицією ВООЗ, вимушене переміщення часто призводить до значних проблем з доступом до необхідних медичних послуг для ВПО. Крім того, організація наголошує на високій ймовірності погіршення їхнього психічного здоров'я внаслідок травматичного досвіду переміщення та пов'язаного з ним стресу. Також ВООЗ вказує на підвищені ризики для фізичного здоров'я ВПО, зумовлені зміною умов життя, можливістю проживання у невідповідних санітарних умовах та обмеженим доступом до профілактичних заходів [7].

Уявіть собі людину, яка змушена покинути свій дім через війну, але залишається в межах своєї країни. Ось це і є внутрішньо переміщена особа, або ВПО. Головна відмінність від біженця в тому, що ВПО не перетинає кордон іншої держави. Вони залишаються під захистом своєї країни, і саме їхня держава має піклуватися про їхні права та безпеку.

Термін «молодь» не має єдиного загальноприйнятого визначення, оскільки його трактування залежить від культурних особливостей суспільства та законодавчих актів кожної країни. В українському законодавстві, зокрема в Законі «Про основні засади молодіжної політики» [35], молодь визначається як особи віком від 14 до 35 років, що є громадянами України, а також іноземці та особи без громадянства, які законно перебувають в країні. Широкий віковий діапазон охоплює важливі етапи формування особистості, від підліткового періоду до початку дорослого життя.

З позицій соціальної роботи молодь розглядається як специфічна соціально-демографічна група, що має унікальні характеристики. Її особливості пов'язані не лише з віковими аспектами психофізіологічного розвитку, але й із соціальним статусом, який визначає перехід до дорослого життя, формування особистої життєвої позиції, системи цінностей та професійної ідентичності. Студентська молодь, як активна частина цього середовища, вирізняється динамікою соціального становлення, високою чутливістю до змін і прагненням до соціальної реалізації [6]. У випадку студентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО), йдеться про поєднання ознак двох соціально вразливих категорій — молоді та переміщених осіб. Це зумовлює особливі потреби в соціальному супроводі та підтримці, спрямованій на подолання викликів, пов'язаних із втратою домівки, зміною соціального оточення, порушенням освітньої тяглості.

Процес соціальної адаптації таких студентів є багатограним і потребує розгляду не лише з точки зору психологічної стійкості, але й з урахуванням соціально-культурних бар'єрів, правового поля та інституційної підтримки. Одним із ключових факторів, що ускладнюють адаптацію, є дискримінація, яка може набувати як явних, так і латентних форм [15]. Зокрема, територіальна стигматизація, мовна нетерпимість, обмежений доступ до академічних і соціальних ресурсів — усе це створює для студентів-ВПО додаткові труднощі у включенні в нове середовище [28]. Законодавче визначення дискримінації як форми нерівного ставлення, що обмежує реалізацію прав і свобод, зокрема в

освітньому просторі, підкреслює актуальність вивчення цього явища саме в контексті соціальної адаптації [34].

Отже, теоретичне осмислення понять, що стосуються соціальної адаптації, дискримінації та вразливості, є необхідним для розроблення дієвих інструментів підтримки студентів-ВПО. Саме в межах соціальної роботи формуються підходи, що сприяють інтеграції цієї категорії молоді в освітнє середовище на засадах поваги до гідності, рівності можливостей і культурної чутливості [11].

Соціальна адаптація є центральним поняттям для розуміння процесів пристосування внутрішньо переміщених студентів до нових умов життєдіяльності, маючи міждисциплінарний характер та розглядаючись з різних наукових позицій. У загальному розумінні, соціальна адаптація передбачає процес пристосування індивіда або групи до змінених соціальних умов існування, що у широкому сенсі є взаємодією індивіда і соціального середовища, яка веде до оптимального співвідношення цілей і цінностей особистості та групи [38]. З психологічної точки зору, соціальна адаптація зосереджується на внутрішніх психологічних механізмах, що забезпечують пристосування особистості до змінених умов, виступаючи як процес і результат активного пристосування індивіда до умов нового соціального середовища, здатність особистості долати внутрішнє напруження та тривогу в умовах зміни обставин, формування адекватних стратегій подолання стресу та копінг-механізмів, а також збереження психологічного благополуччя в умовах змін [42].

За визначенням Г. Балла [36], психологічна адаптація полягає у формуванні оптимальної відповідності індивіда до середовища в процесі його життєдіяльності. Вона забезпечує задоволення базових потреб та досягнення важливих для особистості цілей. Соціологічне розуміння соціальної адаптації розглядає цей процес крізь призму соціальних систем і структур, постаючи як процес інтеграції індивіда в соціальну систему шляхом засвоєння її панівних норм, цінностей та прийнятих моделей поведінки, важливий механізм

соціалізації особистості, що забезпечує її входження та функціонування в нових соціальних умовах, процес встановлення своєрідного балансу між особистими потребами індивіда та вимогами, які висуває до нього соціальне середовище, а також процес трансформації соціальної ідентичності особистості, що відбувається під впливом зміни її соціальної ситуації та оточення [45].

Соціальна адаптація є ключовим поняттям для осмислення того, як студенти, що були змушені змінити місце проживання в межах країни, пристосовуються до нових життєвих обставин. Зазначене поняття соціальної адаптації має міжгалузевий характер і досліджується з різних наукових точок зору.

Термін «адаптація» вперше був використаний у фізіології, а згодом поширився й на біологію. В науковий обіг це поняття ввів німецький фізіолог Г. Ауберт [36], застосовувавши його для характеристики зміни чутливості шкірних аналізаторів під впливом зовнішніх подразників, підкреслюючи пристосувальний характер цієї зміни.

Одним із перших у біології проблему адаптації почав розробляти французький зоолог Ж.-Б. Ламарк, основоположник цілісної еволюційної теорії. Вчений намагався пояснити виникнення різноманітних видів живих істот та їхню еволюцію через призму адаптивних змін, що відбуваються в окремих організмах. Відповідно до концепції Ламарка, набуті особинами протягом життя зміни закріплюються спадково та передаються наступним поколінням лише в тому випадку, якщо ці адаптації є характерними для обох статей або принаймні для тих особин, які залишають потомство[49].

У загальному контексті природничих наук адаптація розглядається як складна сукупність реакцій, властивих живій системі, що спрямовані на збереження її цілісності та підтримання функціональної стійкості у відповідь на зміни в умовах навколишнього середовища.

Соціальна адаптація, розглядаючись як складова загального процесу пристосування, включає в себе сукупність фізичних, соціально-економічних

та організаційних змін, що відбуваються у специфічно-груповій поведінці, соціальних зв'язках та культурних нормах. Ключовим аспектом цього процесу є здатність індивіда ефективно функціонувати та налагоджувати взаємодію з оточуючими, активно змінюючи власні поведінкові моделі.

Стан соціально-психічної адаптованості характеризується встановленням гармонійних взаємин між особистістю та соціальною групою, за яких індивід, не відчуваючи тривалих внутрішніх та зовнішніх конфліктів, успішно реалізує свою провідну діяльність, задовольняє значущі соціальні потреби, повною мірою відповідає очікуванням референтної групи, переживає почуття самоствердження та вільно проявляє свої творчі здібності.

Г. Гартманн [47] підкреслює, що потреба в адаптації до соціального оточення є невід'ємною частиною людського існування з самого народження. При цьому, індивід не лише пристосовується до вже існуючого соціального середовища, яке є результатом діяльності попередніх поколінь та його власної, але й активно бере участь у формуванні тих умов, до яких згодом йому самому необхідно буде адаптуватися. Вчений також вводить поняття «соціальна поступливість», описуючи ситуацію, коли соціальне середовище здатне коригувати відхилення від адаптації таким чином, що поведінкові патерни, які є неприйнятними в одному соціальному контексті, стають прийнятними в іншому.

Подальший розвиток ідей адаптації відбувся завдяки англійському філософу Герберту Спенсеру, який припустив, що ключову роль у пристосуванні людини до умов середовища відіграють не стільки її фізичні можливості, скільки культурні аспекти [45]. Заслуговує на увагу той факт, що саме Спенсер був одним з перших дослідників, хто переніс концепцію адаптації в контексті соціальних наук.

Соціальна адаптація являє собою процес входження особистості в соціум, який супроводжується її пристосуванням до діючих суспільних правил через трансформацію поведінкових моделей, психологічних орієнтацій та культурних цінностей [50]. Окрім того, адаптація може розглядатися як

невід’ємна складова соціалізації. Сучасне трактування соціалізації значною мірою сформувалося під впливом Еміля Дюркгейма, котрий змістив фокус з індивідуалістичного бачення на більш холістичну перспективу, підкреслюючи, що підсумком соціалізації є засвоєння індивідом культурних рис, звичок, вірувань і традицій, котрі відображають сутність суспільства [48].

У контексті соціальної підтримки внутрішньо переміщених студентів, соціальна адаптація являє собою складний процес їхнього пристосування до нових життєвих обставин, що охоплює психологічний, соціальний, культурний та освітній виміри [16]. Успішний результат цього процесу полягає у досягненні гармонійної взаємодії з новим соціальним середовищем, водночас зберігаючи власну ідентичність та психологічний добробут.

Особливий погляд на адаптацію представляє О. Галус, який визначає її як «активний усвідомлений процес пристосування особистості до мінливих умов життя, набуття та формування нею адаптивних механізмів, що здатні встановлювати відносну рівновагу із соціумом на певних етапах» [8]. Дослідник аналізує процес адаптації, виділяючи два ключові рівні його реалізації:

- фізіологічний рівень (нижчий), що передбачає пристосування організму до природного або зовнішнього середовища.
- соціальний рівень (вищий), де адаптація відбувається через взаємодію та взаємний вплив між індивідом та соціальним середовищем.

Світ науки, від фізіології до соціології, не оминув увагою явище адаптації. І не випадковим це є, адже здатність пристосовуватися, знаходити спільну мову з обставинами, адаптуватися – це невід’ємна частина людського досвіду, що супроводжує нас незалежно від особистих бажань чи переваг. Саме тому, розгляд адаптації під різними науковими кутами зору збагачує наше розуміння цього фундаментального процесу, відкриваючи нові грані та взаємозв’язки.

Соціальна адаптація студентів-ВПО – це складний, багаторівневий процес їхнього пристосування до нових життєвих обставин, що охоплює індивідуально-особистісний, міжособистісний, інституційний та соціокультурний аспекти. На індивідуально-особистісному рівні відбувається внутрішня психологічна перебудова, включаючи зміну самосприйняття та самооцінки, мобілізацію внутрішніх ресурсів, особистісну трансформацію та емоційну регуляцію. Міжособистісний рівень передбачає налагодження комунікації, формування нових стосунків з однолітками та викладачами, подолання стереотипів та інтеграцію в студентські групи. Інституційний рівень включає адаптацію до норм і правил навчального закладу, академічного процесу та організаційної структури. На соціокультурному рівні відбувається засвоєння нових культурних норм, залучення до громадського життя та інтеграція в місцеву громаду зі збереженням власної культурної ідентичності. Успішна соціальна адаптація на всіх цих рівнях є запорукою гармонійної взаємодії з новим середовищем та психологічного благополуччя студентів-ВПО.

1.2. Особливості соціальної роботи зі студентами з числа внутрішньо переміщених осіб

Серед внутрішньо переміщених осіб окрему увагу заслуговують студенти, які вимушено змінили місце проживання й продовжують навчання або вступають до нових закладів вищої освіти. Перебуваючи у вразливому становищі, вони стикаються з низкою труднощів: складністю адаптації до незнайомого освітнього середовища, емоційним виснаженням, відчуттям самотності, браком фінансових ресурсів. До того ж, нерідко виникають ситуації упередженого ставлення або прихованої дискримінації.

Правовий статус ВПО в Україні, як раніше зазначалося, визначається Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII. Відповідно до цього Закону, внутрішньо переміщеною

особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та яка змушена була покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. [33]

Аналітично-наукове осмислення правового статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні засвідчує, що центральним юридичним інструментом його підтвердження та реалізації прав є довідка про взяття на облік ВПО [4]. Такий офіційний документ є не лише ідентифікатором зазначеної категорії осіб, але й первинною підставою для доступу до комплексу соціальних гарантій та державної підтримки, регламентованих чинним законодавством. До переліку цих гарантій належать, зокрема, права на забезпечення тимчасовим житлом, отримання фінансової допомоги для покриття витрат на проживання, сприяння у працевлаштуванні, забезпечення доступу до медичних послуг, освітніх можливостей та інших форм соціальної підтримки, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків переміщення [30]. Варто підкреслити, що правовий статус ВПО має тимчасовий характер та потребує періодичної верифікації, що є важливим аспектом для розуміння особливостей їхньої соціальної інтеграції та залежності від державної політики.

Кількісна динаміка внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні набула якісно нового масштабу у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації, що розпочалося 24 лютого 2022 року. Ця подія призвела до безпрецедентної хвилі внутрішньої міграції, значно перевищивши показники, зафіксовані після початку збройного конфлікту на сході України у 2014 році та тимчасової окупації частини територій. За даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України, актуалізованими станом на середину березня 2025 року, загальна

кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні сягнула 4 586 178 осіб [2].

Статевий розподіл внутрішньо переміщених осіб в Україні демонструє значну перевагу жінок серед цієї категорії населення. Згідно з даними, жінки становлять 59,7% усіх ВПО, що дорівнює 2 738 711 осіб, тоді як чоловіки — лише 40,3% або 1 847 467 осіб. Така нерівномірність у гендерній структурі є очікуваною в умовах воєнного стану, оскільки саме жінки частіше змушені евакуюватися разом із дітьми або літніми родичами, тоді як чоловіки частіше залишаються у зоні бойових дій, мобілізовані до лав Збройних Сил України чи обмежені у можливостях переміщення через правові норми щодо військовозобов'язаних.

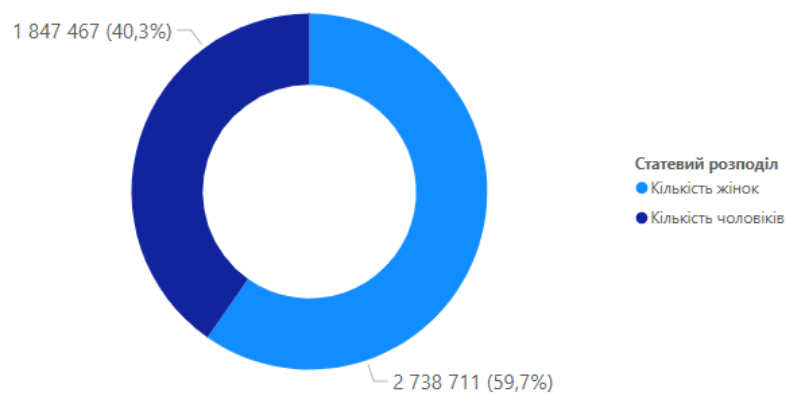

Рис. 1.2. Статевий розподіл ВПО [2].

Аналіз вікової структури цієї категорії населення свідчить, що переважну більшість — 3 680 000 осіб, що становить 80,8% від загальної кількості, — складає доросле населення. Водночас, значну частку — 873 107 осіб, або 19,2%, — становлять діти віком до 18 років, що підкреслює важливість врахування потреб молодого покоління серед ВПО.

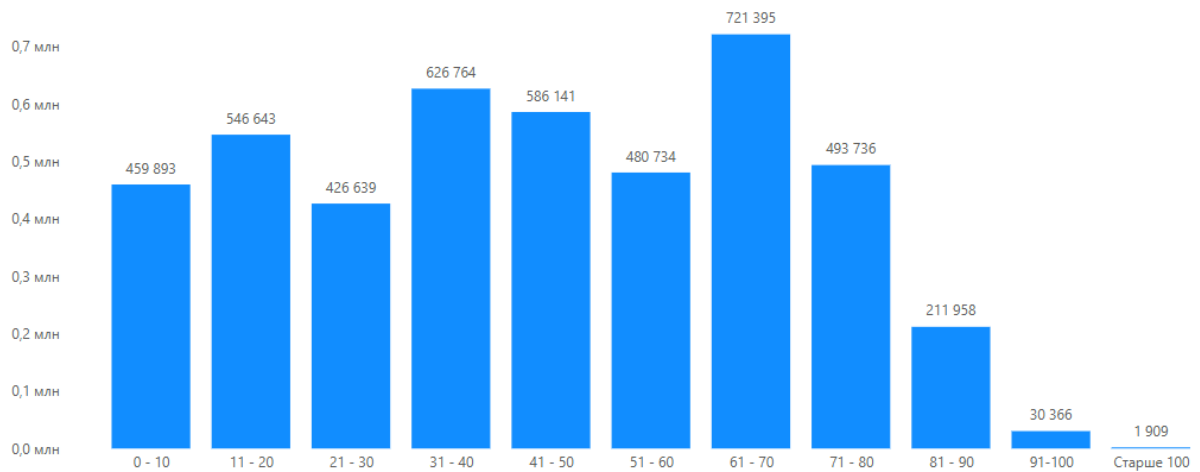

Рис.1.2. Аналіз вікової структури [2].

Така цифра відображає не лише тих, хто був переміщений після 2014 року, але й значну кількість осіб, які були змушені покинути свої домівки внаслідок активних бойових дій, ракетних обстрілів та тимчасової окупації нових територій після лютого 2022 року. Таким чином, проблема внутрішнього переміщення набула ще більшої гостроти та потребує поглибленого аналізу в контексті соціальної роботи, зокрема щодо адаптації студентської молоді.

У структурі загальної кількості внутрішньо переміщених осіб значну та соціально вагому групу становить молодь студентського віку, яка, внаслідок обставин переміщення, продовжує або розпочинає здобуття вищої освіти у навчальних закладах за межами свого попереднього місця проживання. Хоча точні кількісні показники студентів-ВПО є динамічними та потребують постійного статистичного обліку, їхня присутність у контингенті студентів вищих навчальних закладів різних регіонів України є беззаперечно помітною та має важливе значення для соціально-освітнього процесу в країні [1].

Якісні характеристики внутрішньо переміщених осіб є важливим аспектом для розуміння їхніх специфічних потреб та викликів, особливо в контексті здобуття вищої освіти. Характеристики охоплюють широкий спектр соціально-демографічних параметрів, освітнього рівня, професійної підготовки, психологічного стану, соціальних потреб та пережитого досвіду переміщення. Розглядаючи студентів із числа ВПО, можна виокремити ряд

ключових якісних показників. Переважно, вікова структура цієї групи представлена молоддю у діапазоні від 17 до 25 років, хоча також зустрічаються й особи старшого віку, які продовжують або відновлюють навчання [5].

Освітній рівень студентів-ВПО є різноманітним, включаючи осіб із завершеною загальною середньою, професійно-технічною освітою, а також тих, хто мав незакінчену вищу освіту до моменту переміщення [1]. За своїм регіональним походженням, більшість студентів-ВПО є вихідцями з територій, що були тимчасово окуповані або де велися активні бойові дії, зокрема з Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Їхнє соціально-економічне становище часто позначене втратою майна, роботи та звичного соціального оточення, що нерідко призводить до фінансових труднощів та залежності від різних форм соціальної допомоги. Психологічний стан значної частини студентів-ВПО є наслідком пережитих травматичних подій, пов'язаних із конфліктом та процесом переміщення, що може проявлятися у вигляді стресу, тривожності, депресивних розладів та посттравматичного стресового синдрому [4]. У зв'язку з цим, їхні соціальні потреби включають не лише забезпечення житлом та фінансову підтримку, але й потребу в медичному обслуговуванні, сприянні у працевлаштуванні (особливо для старших студентів), відновленні соціальних зв'язків, отриманні психологічної допомоги та інтеграції в нові соціальні спільноти. На жаль, значна частина студентів-ВПО також стикається з негативним ставленням та проявами дискримінації з боку місцевого населення, що стає додатковим бар'єром на шляху їхньої успішної соціальної адаптації в умовах вищого навчального закладу та нової громади [15].

Аналіз правового статусу, кількісних і якісних параметрів внутрішньо переміщених студентів є фундаментальним етапом для наукового визначення специфічних потреб та проблем, з якими вони стикаються в контексті вищої освіти. Отримані знання слугуватимуть емпіричною основою для розробки обґрунтованих та дієвих стратегій соціальної роботи, спрямованих на оптимізацію процесів їхньої адаптації та інтеграції в академічне та соціальне

середовище вищого навчального закладу. Як вже зазначалося раніше, молодь, а зокрема особи студентського віку, є значною складовою внутрішньо переміщених осіб в Україні. Період студентства (приблизно 17–25 років) є сенситивним етапом особистісного розвитку, що характеризується інтенсивним соціальним становленням, формуванням ідентичності, професійним самовизначенням, формуванню активної стійкої життєвої позиції та побудовою міжособистісних стосунків [22]. Переміщення внаслідок війни або інших кризових ситуацій накладає додаткові складнощі на цей і без того непростий період, формуючи специфічні проблеми, з якими стикаються ВПО-студенти.

ВПО-студенти стикаються з комплексом взаємопов'язаних проблем, що ускладнюють їхню адаптацію в умовах вищої освіти. Освітні бар'єри включають труднощі: неможливість отримати документи про попередню освіту або їх підтвердження, різниця в навчальних програмах та вимогах, знижений рівень мотивації до навчання в наслідок психологічного дистресу, а для деяких – мовний бар'єр та обмежений доступ до освітніх ресурсів (підручників, лабораторного обладнання тощо) [1].

Таблиця 1.1.

Психологічні проблеми ВПО-студентів

Особливості студентського віку	Типові психологічні проблеми ВПО-студентів
Активне формування самосвідомості та стійкого образу «Я»	Почуття втрати ідентичності, порушення самосприйняття
Соціальне та професійне самовизначення	Невизначеність у виборі професії, зниження мотивації до навчання
Розвиток рефлексивних здібностей	Переважаючі тривожні та нав'язливі думки, надмірна рефлексія
Стабілізація емоційно-вольової сфери	Емоційна нестабільність, труднощі у контролі емоцій
Вибудовування системи життєвих цінностей та пріоритетів	Криза цінностей через зміну середовища, порушення ієрархії пріоритетів
Формування світогляду та життєвої позиції	Фрагментарність світогляду, втрата відчуття безпеки
Побудова власних життєвих планів	Відсутність чіткої перспективи, знижена здатність до планування
Становлення психологічної готовності до самостійного життя	Відчуття невідповідності до дорослого життя, страх перед майбутнім

Житлове питання є критичним, оскільки фінансова неспроможність часто змушує їх проживати в нестабільних або не комфортних умовах, що негативно впливає на навчання, відсутність постійного та безпечного житла, проживання в умовах гуртожитків з обмеженими побутовими можливостями, тимчасовість проживання та невпевненість у завтрашньому дні, відсутність особистого простору для навчання та відпочинку. Фінансова нестабільність, спричинена втратою доходів та обмеженими можливостями працевлаштування, втратою доходів родини студента, складнощі з працевлаштуванням паралельно з навчанням, недостатній рівень соціальних виплат та допомоги, необхідність фінансової підтримки родини, що залишилась на окупованій території, – обмежує доступ до базових потреб та навчальних матеріалів [6]. Нарешті, психологічна напруга, викликана травматичним досвідом переміщення, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожні та депресивні стани, почуття втрати та відчуження, постійний дистрес через невизначеність майбутнього, втратою соціальних зв'язків, порушення ідентичності та самосприйняття, та можливими проявами дискримінації, суттєво погіршує їхній емоційний стан та ускладнює процес інтеграції [5].

Студенти, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, формують особливо вразливу категорію в системі вищої освіти, що зумовлено наявністю специфічних і взаємопов'язаних потреб та проблем, які вимагають комплексних стратегій їхнього розв'язання. Їхня вразливість є багатоаспектною:

1. соціальна вразливість – проявляється у порушенні соціальних зв'язків, втраті усталеного кола спілкування, труднощах інтеграції в нове соціальне середовище, можливій стигматизації за ознакою походження.

2. економічна вразливість – виражається у зниженні рівня матеріального забезпечення, залежності від соціальних виплат, складнощах із працевлаштуванням та пошуком додаткових джерел доходу.

3. психологічна вразливість – пов’язана з пережитим травматичним досвідом, необхідністю адаптації до нових умов, підвищеним рівнем стресу та тривожності.

4. академічна вразливість – проявляється у можливому зниженні успішності, труднощах з адаптацією до нових освітніх вимог та системи.

Вразливість студентів-ВПО посилюється тим, що вони одночасно переживають дві кризи: вікову кризу становлення особистості та кризу, пов’язану з вимушеним переміщенням. Що в свою чергу створює подвійне навантаження на їхні адаптаційні механізми та потребує особливої уваги з боку системи соціального захисту та освітніх установ [31].

Соціальна робота зі студентами-ВПО є специфічним напрямом, орієнтованим на комплексне розв’язання їхніх проблем. Ключові завдання включають інформаційно-консультативне забезпечення з правових та соціальних питань, соціально-психологічну підтримку для адаптації та подолання психологічних труднощів, соціально-педагогічний супровід для успішної інтеграції в освітнє середовище, соціально-економічну підтримку у вирішенні житлових та фінансових питань, а також соціокультурну інтеграцію через залучення до життя громади та формування соціальних зв’язків [44].

Об’єктами впливу соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами серед студентської молоді виступають як сам студент, так і його безпосереднє оточення. Насамперед, це сама особа студента-ВПО з її унікальними потребами, життєвими обставинами та досвідом переміщення. Важливу роль у процесі соціальної підтримки відіграє студентське мікросередовище, зокрема одногрупники, сусіди по гуртожитку та інші члени студентської спільноти, що можуть впливати на адаптацію та соціальну інтеграцію. Значущим є також освітнє середовище закладу вищої освіти, яке має забезпечувати інклюзивність, психологічну підтримку та рівний доступ до освітніх можливостей [23]. У випадках, коли родина студента також є внутрішньо переміщеною, вона стає важливим об’єктом супроводу, оскільки її стабільність та підтримка впливають на добробут здобувача освіти. Крім

того, до об'єктів соціального впливу належить громада за місцем тимчасового проживання, яка формує умови соціалізації, інтеграції та участі у спільному житті. Важливою складовою у структурі підтримки виступають державні та недержавні організації, що здатні надавати різнопланову допомогу, сприяючи реалізації прав, потреб і можливостей студентів-ВПО.

Функціонал фахівця із соціальної роботи у контексті підтримки студентів-ВПО є багатограним та передбачає виконання низки ключових ролей. Він виступає як медіатор, забезпечуючи ефективну комунікацію між студентом та різноманітними соціальними інституціями. Водночас, фахівець виконує адвокаційну функцію, активно захищаючи права та інтереси студентів у різних сферах. Консультативна роль передбачає надання кваліфікованої допомоги з широкого кола питань. Координаційна функція полягає в об'єднанні зусиль різних спеціалістів та організацій для комплексного вирішення проблем студента. Мобілізаційна роль спрямована на активізацію особистісного потенціалу студента для самостійного подолання труднощів [11]. Окрім того, фахівець виступає агентом соціальних змін, сприяючи формуванню інклюзивного та толерантного суспільства щодо внутрішньо переміщених осіб, а також борючись зі стереотипами та упередженнями.

Ефективна соціальна робота зі студентами-ВПО повинна ґрунтуватися на принципах клієнтоцентризму, комплексності, системності, індивідуального підходу та активізації власного потенціалу особистості. Важливим аспектом є міждисциплінарна взаємодія різних фахівців: соціальних працівників, психологів, педагогів, юристів, медичних працівників.

У контексті вищого навчального закладу соціальна робота з ВПО-студентами може реалізовуватися через діяльність соціально-психологічних служб, студентських соціальних ініціатив, центрів соціальної підтримки, кураторства тощо. Важливою є координація цієї діяльності з роботою державних соціальних служб та громадських організацій, що спеціалізуються на допомозі внутрішньо переміщеним особам.

1.3 Теоретичний аналіз підходів і принципів соціальної роботи в контексті адаптації студентів з числа ВПО

Зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб у глобальному масштабі, гостра необхідність у розв'язанні їхніх проблем спричинила оперативне реагування на міжнародній арені. У цьому контексті, у 1998 році міжнародним співтовариством було розроблено Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення [19], що носили рекомендаційний характер для держав. У 2005 році понад 190 країн світу підтримали підсумковий документ Всесвітнього саміту, присвячений цим керівним принципам. Останні набули широкого розповсюдження та міжнародного схвалення, ставши ефективним інструментом для міжнародних, регіональних і недержавних організацій по всьому світу.

Характерними особливостями цих принципів є: їхня рекомендаційна спрямованість для будь-якої країни; пріоритетність забезпечення соціальної допомоги без зайвих формальностей; комплексне охоплення ключових аспектів підтримки внутрішньо переміщених осіб [46].

Розглянемо теоретичні засади соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), акцентуючи увагу на студентах закладів вищої освіти (ЗВО) [40]. Ефективність їхньої соціальної адаптації прямо залежить від адекватного застосування принципів та підходів, що враховують їхні особливі потреби та виклики.

Принцип гуманізму – у соціальній роботі з внутрішньо переміщеними студентами є одним із визначальних, що полягає у безумовному визнанні цінності та гідності кожної людини, незалежно від її соціального стану, етнічного походження чи інших особливостей. Враховуючи, що студенти-ВПО нерідко зазнають упередженого ставлення та дискримінації, дотримання цього принципу є особливо важливим. Його практична реалізація вимагає створення атмосфери прийняття та поваги, визнання права студентів на власну позицію та формування вільного від стереотипів і упереджень середовища.

Принцип конфіденційності – є наступним важливим принципом, зумовлений їхнім часто травматичним минулим та особистими переживаннями, розкриття яких може завдати додаткової шкоди або призвести до стигматизації. Забезпечення конфіденційності передбачає суворе нерозголошення будь-якої особистої інформації без згоди студента, гарантування приватності під час консультацій та інших форм взаємодії, а також надійний захист їхніх персональних даних та документації.

Принцип партнерства – передбачає встановлення рівноцінних, суб'єкт-суб'єктних відносин між соціальним працівником та студентом. У цьому контексті студент виступає не як пасивний реципієнт допомоги, а як активний співучасник у процесі подолання власних труднощів. Застосування цього принципу охоплює спільне визначення цілей і завдань втручання, узгодження плану дій та розподілу відповідальності між сторонами, а також залучення студента до процесу прийняття рішень щодо вибору найбільш прийнятних форм і методів.

Індивідуальний підхід – є визначальним принципом у соціальній роботі зі студентами-ВПО, адже кожен з них є унікальною особистістю зі своїм особливим життєвим шляхом, специфічними потребами та наявними ресурсами. Застосування цього принципу передбачає глибоке вивчення особистих характеристик, пережитого досвіду та конкретних обставин кожного студента. На цій основі розробляються персоналізовані програми адаптації, які відрізняються гнучкістю у виборі оптимальних форм та методів соціальної підтримки.

Соціальна підтримка студентів, які опинилися в статусі внутрішньо переміщених осіб, є важливим напрямом соціальної роботи. Для забезпечення їхньої успішної адаптації до нових умов навчання та життя застосовується низка теоретичних підходів, кожен з яких пропонує своє бачення проблем та шляхів їх вирішення, спрямованих на задоволення різноманітних потреб цієї категорії молоді.

Системний підхід – є ключовим, оскільки з його допомогою можна розглядати студента як елемент цілісної системи соціальних взаємодій, а не ізольовано. Проблеми адаптації аналізуються в контексті його соціального оточення, включаючи сім'ю, однокурсників, викладачів та ширшу громаду. Підхід передбачає дослідження взаємозв'язків між різними системами (освітньою, сімейною, громадською) та врахування впливу соціальних інститутів на процес адаптації, що зумовлює необхідність роботи не лише зі студентом, а й з його соціальним оточенням.

Ресурсний підхід – підхід є важливим, оскільки акцентує увагу на виявленні та мобілізації їхніх власних внутрішніх сил та зовнішніх можливостей для успішної адаптації. В основі цього підходу лежить переконання, що кожна людина має потенціал для подолання труднощів, якщо їй допомогти усвідомити та ефективно використати доступні ресурси. Ключовими аспектами є ідентифікація внутрішніх ресурсів (особистих якостей, навичок, досвіду), залучення зовнішніх ресурсів (соціальної підтримки, інституційної допомоги) та сприяння розвитку нових ресурсів через навчання. Практично це реалізується через оцінку ресурсів студента, розробку плану їхньої активізації та створення умов для набуття нових.

Клієнтоцентрований, або особистісно-орієнтований, підхід – що базується на принципах гуманістичної психології. Він передбачає безумовне прийняття та глибоку повагу до індивідуальності кожного студента, його життєвого досвіду та автономії у прийнятті рішень. Основними складовими цього підходу є емпатійне розуміння переживань студента, безумовне позитивне ставлення без критики, конгруентність (щирість і автентичність) соціального працівника у взаємодії, а також акцент на сильних сторонах особистості. Зазначений підхід є особливо цінним при роботі з травматичними наслідками переміщення, оскільки сприяє формуванню безпечного простору для вираження почуттів, відновленню довіри та мобілізації внутрішнього потенціалу.

Когнітивно-поведінковий підхід – є важливим інструментом, що фокусується на взаємозв'язку між мисленням, емоціями та поведінкою. В контексті адаптації він допомагає виявляти та змінювати негативні думки й установки, сприяючи формуванню більш адаптивних поведінкових стратегій. Ключовими елементами є ідентифікація та корекція дисфункціональних переконань, розвиток навичок емоційної саморегуляції та управління стресом, формування конструктивних копінг-механізмів, а також поведінкова активація та планування дій. Практично може реалізовуватися через когнітивну реструктуризацію, навчання соціальним навичкам, застосування технік релаксації та методів управління стресом.

Екосоціальний підхід – передбачає аналіз їхньої взаємодії з соціальним середовищем на різних рівнях: мікро (близьке оточення), мезо (організації та інституції) та макро (соціокультурні та політичні чинники). Застосування цього підходу вимагає дослідження впливу кожного з цих рівнів на процес адаптації та вжиття заходів, спрямованих на оптимізацію цієї взаємодії та створення сприятливих умов для інтеграції студентів-ВПО.

Для забезпечення успішної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове академічне та соціальне середовище закладів вищої освіти першочергове значення має розробка та впровадження дієвої моделі соціальної підтримки. Така модель повинна базуватися на комплексному підході, що охоплює різноманітні сфери життя студентів-ВПО, включаючи надання психологічної допомоги, сприяння соціальній адаптації, академічну підтримку, допомогу у вирішенні побутових проблем та налагодженні комунікації з іншими учасниками університетської спільноти. Ефективність цієї моделі визначається злагодженою взаємодією різних структурних підрозділів закладу вищої освіти, залученням волонтерських та громадських ініціатив, а також індивідуалізованим підходом до потреб і особливостей кожного студента, який пережив вимушене переміщення.

Соціальна підтримка студентів-ВПО в університетах має реалізовуватись поетапно. Починається все з діагностики, де оцінюються

потреби, виявляється травматичний досвід та наявні ресурси. Далі розробляється індивідуальний план адаптації зі зрозумілими цілями, який узгоджується зі студентом. На етапі реалізації надається психологічна допомога, сприяють навчанню, інтегрують у студентське середовище та забезпечують необхідними ресурсами. Процес адаптації постійно відстежується та оцінюється, а план коригується за потреби. Завершальний етап спрямований на поступове зменшення підтримки, розвиток самостійності та стресостійкості студента, а також на формування його власної мережі підтримки [26].

Для забезпечення всебічної підтримки студентів-ВПО застосовується різноманітний інструментарій [43]. Індивідуальне консультування надає психологічну, соціально-правову та інформаційну допомогу. Групова робота об'єднує студентів у групи взаємопідтримки, пропонує тематичні тренінги та сприяє інтеграції. Інформаційно-просвітницька діяльність забезпечує знання про доступні ресурси, права та навички самодопомоги. Практична допомога включає сприяння у вирішенні житлових питань, працевлаштуванні та надання матеріальної підтримки. Адвокація спрямована на представництво інтересів студентів-ВПО та захист їхніх прав на рівні політики ЗВО.

Для ефективної соціальної підтримки таких студентів в університетах необхідна злагоджена робота різних суб'єктів. До внутрішніх ресурсів ЗВО належать психологічна служба, соціальні педагоги, куратори академічних груп, студентське самоврядування та адміністрація, кожен з яких відіграє свою важливу роль у підтримці студентів. Зовнішню допомогу надають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадські та благодійні організації, органи місцевого самоврядування та державні установи, розширюючи спектр доступних послуг та ресурсів.

Координована взаємодія та чіткий розподіл функцій між усіма цими учасниками є запорукою надання комплексної, своєчасної та якісної допомоги студентам, які пережили вимушене переміщення та потребують особливої уваги. Також варто зазначити, що ефективна система соціальної підтримки

студентів, у закладах вищої освіти базується на скоординованій взаємодії різноманітних суб'єктів. До внутрішніх структур ЗВО, що відіграють ключову роль, належать психологічна служба, соціальні педагоги, куратори академічних груп, органи студентського самоврядування та адміністрація університету.

Водночас, вагому підтримку надають і зовнішні організації, такі як центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадські та благодійні ініціативи, органи місцевого самоврядування та державні установи, що дозволяє розширити спектр доступних ресурсів та послуг. Саме чітка координація зусиль та розподіл відповідальності між усіма цими учасниками забезпечує надання комплексної, своєчасної та якісної допомоги студентам, які пережили складний досвід вимушеного переміщення та потребують особливої уваги й підтримки для успішної адаптації та інтеграції в нове освітнє середовище.

Ключову роль у забезпеченні комплексної підтримки студентів-ВПО під час їхньої адаптації відіграє міжвідомча взаємодія [12]. Ефективна координація між різними організаціями та установами, що надають допомогу, дозволяє досягти цілісного підходу до вирішення проблем, охоплюючи навчання, побут та здоров'я, запобігаючи дублюванню послуг та заповнюючи існуючі прогалини в системі підтримки.

Така співпраця сприяє оптимальному використанню ресурсів шляхом ефективного розподілу відповідальності та об'єднання зусиль, що зменшує навантаження на окремі установи. Крім того, обмін досвідом, професійна підтримка та залучення вузькопрофільних спеціалістів підвищують якість надаваних послуг. У кінцевому підсумку, міжвідомча взаємодія сприяє створенню стійкої мережі підтримки, забезпечуючи наступність допомоги та довготривалість позитивних результатів.

Для налагодження ефективної міжвідомчої взаємодії використовуються різні механізми, включаючи створення координаційних рад та робочих груп, розробку спільних програм і проєктів, налагодження обміну інформацією між

усіма залученими сторонами, а також створення чітких процедур перенаправлення та супроводу студентів між різними службами.

Висновок до першого розділу

У першому розділі нашої роботи було здійснено ґрунтовний аналіз теоретико-методологічних засад соціальної адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб в умовах закладу вищої освіти.

Крім того, у розділі було детально охарактеризовано внутрішньо переміщених студентів як специфічний об'єкт соціальної роботи, висвітлено їх правовий статус, кількісні та якісні характеристики в Україні, а також особливості студентського віку як важливого етапу розвитку. Було ідентифіковано основні проблеми та бар'єри, з якими стикаються ВПО-студенти в освітньому та соціальному середовищі ЗВО, підкреслено їхню вразливість та визначено ключові завдання соціальної роботи з цією категорією молоді, а також роль фахівця у цьому процесі.

Також проведено теоретичний аналіз основоположних принципів соціальної роботи, що є фундаментом для ефективної підтримки ВПО, таких як гуманізм, конфіденційність, партнерство та індивідуальний підхід.

РОЗДІЛ II.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Дослідження адаптаційних труднощів студентів з числа внутрішньо переміщених осіб

Респондентами дослідження стали молоді люди, які є студентами ЗВО та проживають в Україні, здебільшого в Одеському регіоні. Базою проведення дослідження стали: «Центр Життестійкості» від БФ Карітас Одеса УГКЦ, ГО «Десяте квітня», волонтерська група взаємодопомоги для ВПО від БФ «7:40 ВЗАЄМОДОПОМОГА», Управління соціального захисту населення в Київському та Приморському районах міста Одеси.

Для вивчення процесу адаптації внутрішньо переміщених осіб у студентському середовищі молодим людям було запропоновано взяти участь в анонімному онлайн-опитуванні, розробленому на платформі Google Forms. Метою цього дослідження було оцінити рівень їхньої соціальної адаптації у вищих навчальних закладах України, ідентифікувати основні потреби та складнощі, з якими вони стикаються, а також з'ясувати наявність або відсутність упередженого ставлення та дискримінаційних дій щодо них (див.Додаток А). Анкета вміщувала в собі один блок питань, що складався з питань відкритого та закритого типу, для студентів ВПО. Глибинні інтерв'ю з окремими представниками цільової групи дозволили отримати детальну інформацію про їхній індивідуальний досвід адаптації, особисті історії та суб'єктивні переживання. Організовані під час заходу «UNLOCK ODESA» фокус-групи сприяли виявленню спільних проблем та потреб студентів-ВПО, а також обговоренню потенційних шляхів їхнього розв'язання. Крім того, було здійснено аналіз відповідних нормативно-правових актів, офіційних статистичних даних та документації закладів вищої освіти, що стосуються

роботи зі студентами, які мають статус внутрішньо переміщених осіб. Отримані дані планувалося узагальнити для розробки комплексної програми соціальної адаптації, спрямованої на виявлення специфічних проблем адаптації студентів зі статусом ВПО.

Кількість опитаних осіб – 91, з яких 100% вибірки склали молоді люди, що внутрішньо перемістилися з небезпечних регіонів.

Область з якої перемістилися:
91 відповідь

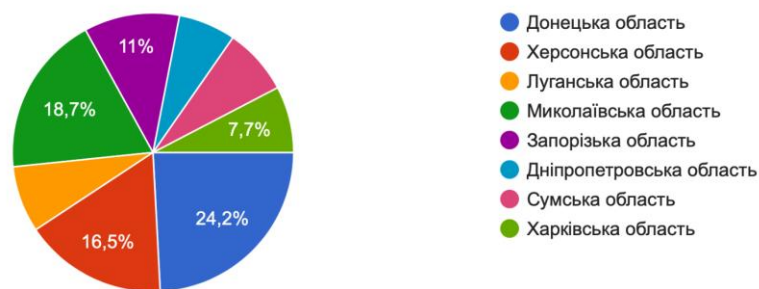

Рис. 2.1. Регіон походження респондентів

Перейдімо до результатів дослідження. Серед опитаних переважали жінки (53,8%), тоді як чоловіки склали 37,4%. Небінарні персони становили 6,6%, а 2,2% респондентів не захотіли вказувати свою стать. Віковий діапазон учасників опитування охоплював молодь від 16 до 27 років, що відповідає типовому віку студентів закладів вищої освіти.

Аналіз відповідей на ключове питання щодо наявності труднощів у процесі переміщення до іншого міста засвідчив, що значна частина опитаних студентів-ВПО зіткнулася з певними складнощами. Так, 42,9% респондентів вказали на значні труднощі, а 29,7% – на незначні. Лише 19,8% опитаних зазначили, що не мали жодних проблем під час переїзду, тоді як 7,7% респондентів було складно відповісти на це питання. Ці дані підкреслюють, що для більшості студентів вимушене переміщення було пов'язане з певними викликами, що, ймовірно, вплинуло на подальший процес їхньої адаптації в новому місті та студентському середовищі.

Чи виникали у вас труднощі в процесі переміщення в інше місто?
91 відповідь

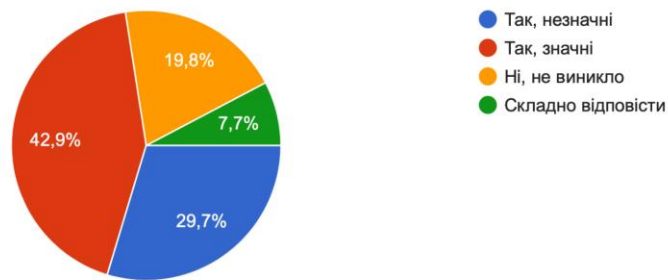

Рис. 2.2. Наявність труднощів за час адаптації

Наступним важливим питанням, яке передбачало можливість множинного вибору та відкритої відповідь («Якщо на попереднє питання ви відповіли «так», то зазначте яких саме труднощів ви зазнали:»), було виявлено широкий спектр проблем, з якими зіткнулися студенти-ВПО під час переміщення. Найчастіше респонденти вказували на фінансові труднощі (68,5%), емоційно важкий процес переживання переїзду (57,3%) та труднощі з пошуком житла (48,3%). Значна частина опитаних також відчувала сімейні труднощі (43,8%), складнощі в комунікації з місцевими мешканцями та труднощі у пошуку роботи (по 41,6%). Проблеми, пов'язані безпосередньо з евакуацією, зазначили 34,2% студентів, а байдужість працівників соціальної сфери – 33,7%. Дискримінація та упереджене ставлення, включаючи стигматизацію, негативне ставлення з боку оточення, відчули 34,8% респондентів. Серед інших проблем були відсутність необхідних навчальних матеріалів (14,6%) та пропущені заняття, пов'язані з переїздом (30,3%).

Якщо на попереднє питання ви відповіли "так", то зазначте яких саме труднощів ви зазнали:
89 відповідей

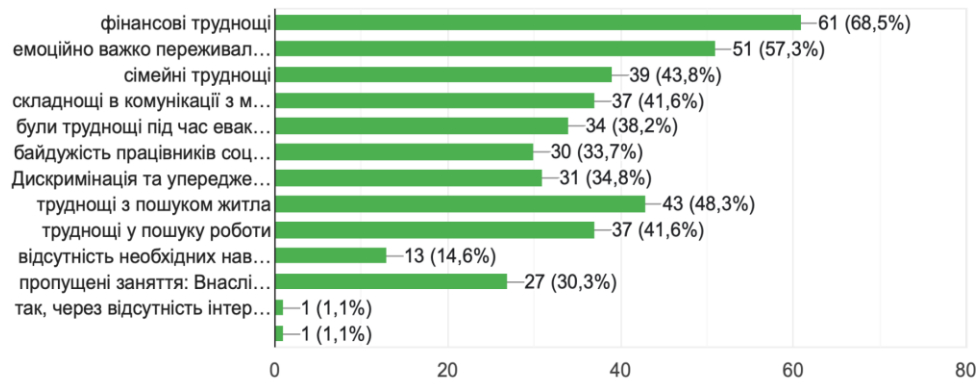

Рис. 2.3. Спектр проблем серед студентів ВПО

З метою оцінки швидкості адаптації молодих людей у новій громаді було поставлено відкрите запитання: «Як швидко ви адаптувалися в новій громаді?». Аналіз отриманих відповідей показав, що більшість респондентів змогли самостійно адаптуватися протягом року. Друга за чисельністю група опитаних зазначила, що вони все ще перебувають у процесі адаптації. Невелика, але важлива частка відповідей вказала на те, що респонденти досі не змогли адаптуватися в новій громаді. Ці дані свідчать про різний темп та успішність процесу адаптації серед студентів-ВПО.

Для з'ясування ключових факторів, що вплинули на адаптацію молоді, було запропоновано питання закритого типу: «Що вплинуло на вашу адаптацію?». Серед запропонованих варіантів були: сім'я, друзі, фахівець (соціальний працівник чи психолог), самостійно пережили досвід, нічого не вплинуло та можливість зазначити інше.

Переважає більшість опитаних (30,8%) зазначили, що самостійно впоралися з процесом адаптації, що може свідчити про значний рівень їхньої особистої стійкості та наявність внутрішніх ресурсів для подолання труднощів. Другою за популярністю відповіддю стала підтримка друзів (26,4%), що підкреслює важливість неформальних соціальних зв'язків у період адаптації. Сім'я як фактор адаптації була відзначена меншою кількістю респондентів (16,5%). Допомога фахівців (соціальних працівників чи

психологів) виявилася ще менш значущою, її обрали лише 14,3% опитаних, що, маємо сміливість припустити, може бути пов'язано з недостатнім рівнем довіри до таких спеціалістів або ж з недостатньою доступністю відповідної допомоги. Цікаво, що 11% респондентів вважають, що ніщо не вплинуло на їхню адаптацію, що може відображати як їхню високу адаптивність, так і можливу недостатність зовнішньої підтримки. Один респондент обрав власний варіант відповіді – «благодійні фонди», що вказує на важливу роль і цього виду підтримки для окремих студентів-ВПО.

Що вплинуло на вашу адаптацію?
91 відповідь

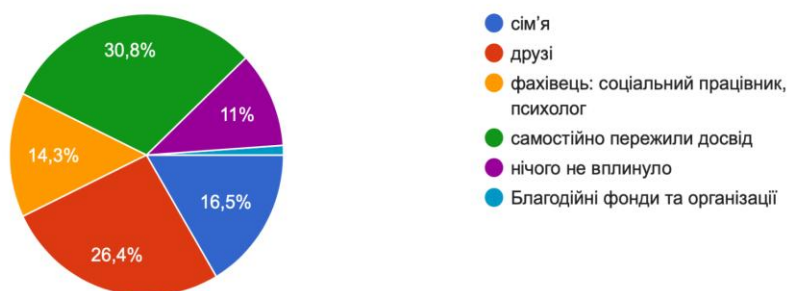

Рис. 2.4. Фактори адаптації

Подальший аналіз опитування був зосереджений на виявленні випадків дискримінації та упередженого ставлення, з якими стикаються студенти-ВПО. Відповідаючи на питання про те, чи відчували вони негативне ставлення, повідомляючи про своє походження, значна більшість опитаних (69,5%) підтвердили наявність такого досвіду, тоді як менша частина (34,1%) зазначила, що не зіштовхувалася з цим. Отримані результати вказують на суттєву проблему упередженого ставлення, з якою можуть зустрічатися внутрішньо переміщені студенти в нових для них громадах.

Цікавим спостереженням є те, що частина респондентів, які на попереднє закрите питання відповіли, що не зіштовхувалися з дискримінацією, у відкритій формі все ж описали певні її прояви. Це може свідчити про те, що респонденти не завжди усвідомлюють або ідентифікують певні форми упередженого ставлення як дискримінаційні, можливо,

сприймаючи таку поведінку як прийнятну або звичну в їхньому новому соціальному контексті. Це підкреслює важливість не лише фіксації фактів дискримінації, але й підвищення обізнаності студентів-ВПО щодо їхніх прав та розуміння різних форм упередженого ставлення.

Аналіз відповідей на відкрите питання «Які саме форми дискримінації та упередження ви відчули?» дозволив виділити кілька ключових категорій негативного ставлення, з яким зіткнулися студенти-ВПО. Найчастіше респонденти повідомляли про «стереотипи та звинувачення», пов'язані з їхнім походженням, включаючи твердження про причетність до початку війни, очікування «російського миру» або звинувачення у «проданості». Поширеними були зневажливі висловлювання на кшталт «понаїхали», відчуття себе «чужими», «тимчасовими» та «зайвими» в новій громаді.

Значна частина респондентів стикнулася з труднощами у сфері житла, зокрема з відмовами в оренді, завищенням цін через статус ВПО або упередженням щодо реєстрації місця проживання. Також були зафіксовані проблеми з працевлаштуванням, коли роботодавці відмовляли у наймі або пропонували нижчу оплату праці, мотивуючи це нестабільністю статусу переселенця.

Окрему групу становили випадки негативного ставлення з боку представників соціальної сфери та державних структур, включаючи байдужість, грубість, некомпетентність та формалізм при отриманні довідок та послуг. Також були згадки про упереджене ставлення та насмішки з боку одногрупників, зокрема жарти щодо війни та політичних поглядів.

Деякі респонденти зіткнулися з дискримінацією на мовному ґрунті (незважаючи на використання української мови) та недоступністю медичних послуг. Окремо слід відзначити випадки стигматизації через статус ВПО та засудження за отримання державної чи гуманітарної допомоги. На жаль, були й згадки про тортури під час евакуації та некоректну реакцію на це з боку оточення.

Відповідаючи на питання щодо особливостей адаптації в університеті для тих, хто зіткнувся з повномасштабним вторгненням на першому курсі, 33% респондентів зазначили, що на той момент не були першокурсниками. Серед тих, хто вступив до університету безпосередньо перед або під час активної фази війни, 29,7% вказали, що досі перебувають у процесі адаптації. Водночас, 27,5% першокурсників змогли швидко адаптуватися до нових умов, а 9,9% відзначили, що так і не змогли адаптуватися в новому академічному середовищі. Отримані результати щодо адаптації першокурсників, які зіткнулися з повномасштабним вторгненням, є особливо показовими. Той факт, що значна частина з них (майже 30%) досі відчуває труднощі з адаптацією, а майже 10% взагалі не змогли адаптуватися, свідчить про глибокий травматичний вплив першокурсного досвіду, поєднаного з вимушеним переміщенням. Це підкреслює необхідність особливої уваги та розробки спеціалізованих програм підтримки для цієї вразливої категорії студентів, враховуючи їхній унікальний досвід та потенційні психологічні наслідки пережитих подій. Швидка адаптація майже третини першокурсників також заслуговує на увагу для виявлення факторів, що сприяли їхній стійкості та успішній інтеграції.

Якщо повномасштабне вторгнення ви застали на першому курсі, то як вам було адаптуватися в університеті?
91 відповідь

Рис. 2.5. Адаптація першокурсників

Аналіз відповідей старшокурсників на відкрите питання щодо ставлення одногрупників та наявності проблем, пов'язаних зі статусом ВПО, виявив неоднозначну картину. Значна частина респондентів (судячи з відповідей «Ні», «Не було проблем», «Ставилися добре», «Допомагали у адаптації», «Все

добре було», «Підтримували мене», «Проблем з однокурсниками не виникло», «ні», «ні, все було нормально», «Одногрупникам було байдуже», «Добре», «Переважно добре», «Не виникало проблем», «Відносились добре», «ніяк», «Підтримували мене», «Та ні, нормально», «Все добре», «Підтримують мене») повідомили про відсутність проблем або позитивне ставлення з боку одногрупників, які підтримували їх та допомагали в адаптації.

Судячи з відповідей старшокурсників, поряд зі значною підтримкою, мала місце низка негативних проявів. Деякі студенти стикалися з нерозумінням їхнього травматичного досвіду («Люди іноді не розуміли що в ті моменти було пережито в окупації»), негативним ставленням («Більше негативно»), та складнощами у спілкуванні, зумовленими стереотипами («Одногрупники вважали, що вся Луганщина це лнр»). Були зафіксовані випадки неприємних жартів та насмішок («насмішливі жарти про війну на Донбасі»), відчуття неприйняття («відчуваю неприйняття себе цією громадою, чужий, зайвий»), та навіть звинувачення у сепаратизмі («називають сепаром»). Також мали місце згадки про дискримінацію («Відкрита дискримінація в гуртожитку») та негативні висловлювання щодо регіону походження («про Донецьку область неприємно відгукувались»).

Більшість опитаних студентів-ВПО загалом позитивно оцінили етичність ставлення викладачів в університеті. Проте, значна кількість респондентів повідомила про випадки неетичної поведінки. Зокрема, деякі викладачі демонстрували проросійські погляди, що призводило до конфліктів. Також мало місце зневажливе ставлення, зумовлене походженням студентів, упереджене ставлення, коли їх вважали менш серйозними, та надмірна прискіпливість. Окремі студенти стикалися з непорозуміннями через мову та регіон, недоречними жартами щодо їхнього статусу ВПО, а також негативним акцентуванням на їхніх пільгах. У деяких випадках студенти відчували неприязнь або навіть звинувачення у розв'язанні війни. Отримані дані вказують на неоднорідність у ставленні викладачів, де поряд з підтримкою та

етичною поведінкою, на жаль, траплялися прояви упередженості та непрофесіоналізму.

Аналіз відповідей щодо швидкості налагодження нових знайомств показав, що значна частина студентів-ВПО змогла це зробити протягом перших місяців після переміщення. Однак, чимало респондентів зіткнулися з труднощами, зазначивши, що досі не завели нових знайомств або цей процес тривав досить довго. Деякі студенти переважно або виключно спілкуються онлайн, що може свідчити про певні соціальні бар'єри. Варто відзначити роль благодійних фондів як платформи для налагодження нових соціальних зв'язків для окремих студентів. Загалом, результати демонструють різний темп соціалізації серед студентів-ВПО, де поряд зі швидкою адаптацією значна частина молоді відчуває труднощі у встановленні нових контактів у новій громаді.

Розглядаючи останнє питання, щодо психоемоційного клімату в сім'ях студентів-ВПО після їхнього переміщення, отримані дані демонструють неоднозначну картину. З одного боку, значна кількість респондентів відзначила посилення підтримки та згуртованості у родинних стосунках. З іншого боку, чимало студентів повідомили про погіршення або ускладнення сімейного клімату, що часто було пов'язано з роз'єднанням через вимушений переїзд або окупацію, важкими емоційними переживаннями, розбіжностями у політичних поглядах та втратою близьких. Проблема відсутності спілкування з рідними також виявилася досить поширеною. Важливо також згадати, що частина опитаних не захотіла відповідати на це питання, ймовірно, через його особистий та чутливий характер. Решта респондентів не змогла однозначно оцінити зміни або ж стверджувала, що їх не відбулося. Загалом, результати дослідження свідчать про глибокий вплив вимушеного переміщення на психоемоційний стан та сімейні зв'язки студентів-ВПО, що проявляється як позитивними, так і негативними тенденціями, а також у небажанні деяких ділитися цією інформацією.

Здійснене нами емпіричне дослідження дозволило отримати важливу інформацію про специфіку соціальної адаптації студентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, у середовищі вищого навчального закладу. Застосування анонімного онлайн-опитування забезпечило збір статистичних даних щодо рівня їхньої соціальної адаптованості, існуючих проблем, потреб та досвіду упередженого ставлення. Якісні дані, отримані завдяки відкритим питанням анкети, розкрили індивідуальні аспекти процесу переміщення, адаптації, проявів дискримінації, змін у соціальних контактах та сімейній атмосфері. Отримані результати висвітлили як дієві підходи до адаптації та підтримки, так і суттєві труднощі, з якими стикаються студенти-ВПО, зокрема фінансові проблеми, емоційні переживання, складнощі з житлом, дискримінацію, утруднення у налагодженні нових соціальних зв'язків, а також зміни у психоемоційному стані родини. Ці відомості є цінним ресурсом для глибшого розуміння особливих потреб студентів-ВПО та можуть стати основою для розробки ефективних програм соціальної підтримки та адаптації в університетах.

2.2 Роль громадських організацій та закладів освіти у процесі адаптації студентів із числа ВПО

Ґрунтуючись на результатах проведеного нами емпіричного дослідження, яке висвітлило особливості соціальної адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб у контексті вищої освіти, ми дійшли висновку, що процес їхньої соціальної адаптації часто є недостатньо підтриманим та супроводжується значними труднощами. Зокрема, отримані дані засвідчили, що студенти-ВПО нерідко переживають виклики адаптації самотійно, що є складним моментом і може негативно позначатися на їхньому емоційному стані та успішності навчання.

Усвідомлюючи важливість ефективних підходів та практичних інструментів для сприяння їхній успішній інтеграції, ми вирішили сфокусувати нашу увагу на діяльності Одеського національного університету імені І.І. Мечникова та громадської організації «Десяте квітня».

Фокус був зосереджений на здобутті безпосереднього досвіду та якісних даних для глибинного розуміння адаптаційних проблем внутрішньо переміщених осіб. З цією метою нами було ухвалено рішення про проходження стажування у громадській організації «Десяте квітня», що активно функціонує у сфері підтримки ВПО [14]. Протягом майже трьох місяців роботи за напрямом кейс-менеджменту ми зібрали цінні відомості, які точно відображають поточну ситуацію, в якій перебувають ВПО. Безпосередня взаємодія з отримувачами послуг дозволила нам на власні очі побачити й відчувати виклики, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, а також об'єктивно оцінити ефективність наявних механізмів підтримки. Факт проходження стажування підтверджено відповідною довідкою (див. Додаток Б).

Безпосередня взаємодія з отримувачами послуг та інтенсивне спостереження за їхніми щоденними викликами в ГО «Десяте квітня» дозволили нам на власні очі побачити й відчувати комплексність проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи. Ми виявили, що їхні потреби значно ширші за банальну матеріальну допомогу чи пошук житла, хоча ці аспекти, безперечно, залишаються критично важливими. Наші спостереження та аналіз численних кейсів показали, що ВПО гостро потребують всебічної підтримки, яка включає кілька ключових напрямків, які відображені у табл.2.1.

Таблиця 2.1.

Потреби ВПО

Категорія потреби	Опис виявлених потреб
Психологічна підтримка	Часті випадки травматичного досвіду, що проявлялися у постійному стресі, підвищеній тривозі та депресивних станах. Втрата дому, розрив зі звичним оточенням та тотальна невизначеність майбутнього залишають глибокий відбиток на психоемоційному стані людей.
Соціальна інтеграція	Багато хто відчуває глибоку ізоляцію, стикаючись з труднощами у налагодженні нових соціальних зв'язків та пошуку свого місця в новій громаді. Особливо гостро це стосується молоді, для якої активна соціалізація є невід'ємною частиною розвитку.
Інформаційна підтримка	Помітною є відсутність чіткої та доступної інформації щодо прав, можливостей, процедур отримання допомоги, а також доступу до освіти та працевлаштування. Люди часто почуваються розгубленими в лабіринтах бюрократичних процесів.
Подолання дискримінації та стигматизації	Значна кількість ВПО стикається з упередженим ставленням, стереотипами та відмовами у наданні послуг лише через свій статус. Таке ставлення негативно позначається на їхньому почутті власної гідності та бажанні активно інтегруватися.

Під час нашої роботи в «Десятому квітня» стало очевидним: ефективність наявних механізмів підтримки внутрішньо переміщених осіб безпосередньо залежить від їхньої комплексності та індивідуального підходу. Ми побачили, що, хоча багато існуючих програм і відіграють важливу роль, вони не завжди покривають весь спектр нагальних потреб ВПО. Часто люди залишаються сам на сам зі своїми викликами, адже система не завжди може або встигає забезпечити всебічну підтримку. У цьому контексті надзвичайно цінним був супровід нашої наставниці, Т. Лещенко, яка протягом усього дослідження надавала глибокі знання та активно сприяла нашому розумінню цих складних процесів. Її внесок став ключовим для осмислення динаміки адаптації ВПО та виявлення прогалин у системі підтримки.

Врешті, повертаючись до того, як заклади вищої освіти сприяють адаптації студентів-ВПО, варто підкреслити, що Одеський національний університет імені І.І. Мечникова демонструє значну гнучкість, оперативно

реагуючи на сучасні суспільні виклики. Університет активно працює над створенням інклюзивного та підтримуючого середовища для своїх студентів, що мають статус внутрішньо переміщених осіб.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова підійшов до питання адаптації із комплексною стратегією. Система підтримки охоплює різноманітні аспекти студентського життя, ефективно реагуючи на головні виклики, з якими стикаються ВПО. Університет запровадив низку адміністративних, соціальних, психологічних та освітніх ініціатив, спрямованих на полегшення інтеграції студентів-ВПО в академічне середовище та допомогу їм у подоланні труднощів, пов'язаних із вимушеним переміщенням [29].

Адміністрація університету, глибоко розуміючи особливі потреби студентів-ВПО, спростила процедури вступу та переведення з інших вищих навчальних закладів. Створено спеціальний консультативний центр приймальної комісії ОНУ, де студенти можуть отримати вичерпну інформацію про всі аспекти навчання, необхідні документи та доступні форми підтримки [17]. Значним кроком стало також виділення додаткових місць у гуртожитках та впровадження пільгових умов проживання для студентів-ВПО. Що в свою чергу суттєво зменшує фінансове навантаження на них, надаючи стабільні та безпечні житлові умови, що є базою для успішного навчання та адаптації.

Психологічна служба університету, яка була заснована ще у 2001 році, з початком повномасштабного вторгнення суттєво розширила спектр своєї діяльності [27]. Тепер її допомога стала доступною не лише студентам та організаторам навчального процесу, а й викладачам, внутрішньо переміщеним особам та всім, хто переживає стрес, пов'язаний з війною. Усі послуги надаються абсолютно безкоштовно.

В університеті діє електронна та фізична скринька довіри, створена для забезпечення відкритості та оперативного реагування на будь-які проблемні ситуації [37]. Через цей канал зв'язку студенти можуть конфіденційно

повідомляти про труднощі, з якими вони стикаються в університеті, а також про можливі зловживання. Конфіденційність кожного звернення гарантується, а за цей напрямок роботи відповідає проректор. Для студентів із числа внутрішньо переміщених осіб, які часто вже мають досвід травматичних подій і можуть почуватися більш вразливими в новому середовищі, ця скринька є особливо цінним ресурсом. Вона надає безпечний та анонімний спосіб повідомити про будь-які прояви нетолерантності, дискримінації або інші проблеми, що можуть виникнути під час їхньої адаптації. Можливість конфіденційного звернення допомагає подолати страх осуду чи негативних наслідків, заохочуючи ділитися своїми труднощами та отримувати необхідну допомогу.

Профком студентів та аспірантів ОНУ імені І.І. Мечникова відіграє ключову роль у соціальній адаптації студентів-ВПО. Він виступає ефективним посередником між студентами та адміністрацією університету, активно захищаючи права та інтереси усіх студентів, включно й ВПО. Профком представляє їх на різних рівнях університетського управління, а також бере участь у розробці та реалізації програм підтримки та різних ініціативах для забезпечення екологічного середовища.

Серед важливих напрямків роботи профкому є організація різноманітних соціально-культурних заходів. А саме: екскурсії, спортивні змагання, волонтерські акції чи просто зустрічі, що допомагають студентам-ВПО швидше влитися у студентське життя. Такі події сприяють появі нових знайомств, допомагають побороти відчуття самотності та покращують настрій. Завдяки цьому, на нашу думку, студенти-ВПО можуть відчувати себе справжньою частиною університетської родини, знайти друзів та розширити коло тих, на кого можна покластися.

Щороку університет організовує «FPSW Start Fest» для першокурсників. Фестиваль включає тимбілдинг, творчі конкурси, спортивні змагання та флешмоби [43]. Захід допомагає новоприбулим студентам познайомитися,

знайти підтримку та розвинути важливі соціальні навички, що позитивно впливає на їхню адаптацію до академічного життя.

Університетські поїздки, зокрема до гірськолижного курорту Мигове та дендропарку «Софіївка» в Умані, є значущим компонентом у формуванні та зміцненні соціальних зв'язків. Для студентів із числа внутрішньо переміщених осіб подібні заходи виступають ефективним інструментом інтеграції, сприяючи формуванню відчуття приналежності до академічної спільноти. Таке відчуття є критично важливим для їхньої психологічної адаптації та суттєвого підвищення мотивації до освітньої діяльності [23].

Підсумовуючи, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова демонструє системний та багатовекторний підхід до підтримки та адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб. Завдяки злагодженій роботі адміністрації, психологічної служби, профспілкової організації та активному залученню студентських ініціатив, університет створює інклюзивне середовище. Такий комплексний підхід, що охоплює адміністративні спрощення, психологічну допомогу, соціально-культурну інтеграцію та постійний зворотний зв'язок через скриньку довіри, є життєво важливим для успішної адаптації ВПО, їхнього психологічного добробуту та академічних успіхів у нових умовах.

2.3. Розробка та апробація соціального проєкту підтримки адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб

У межах реалізації практичної частини дослідження було розроблено та теоретично обґрунтовано соціальний проєкт під назвою «Де я є», який має на меті підтримку процесів адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що проживає в місті Одеса та приєдналася до місцевої громади після вимушеного переселення з територій, де тривають активні бойові дії.

Проєкт є відповіддю на зростання запиту на створення безпечного, приймаючого та розвивального середовища для молоді, що зіштовхується із

соціальною ізоляцією, упередженим ставленням і проявами дискримінації за ознакою походження. Молоді люди, які змушені були покинути такі міста, як Бахмут, Маріуполь, Покровськ, Донецьк, Харків, пережили втрату звичного соціального оточення, освітнього середовища, а нерідко і власних життєвих планів, що створює додаткове психологічне навантаження та потребує підтримки в процесах соціалізації та інтеграції.

Метою проєкту «Де я є» є створення платформи підтримки, розвитку та об'єднання внутрішньо переміщеної молоді шляхом реалізації комплексу просвітницьких, психологічних, соціокультурних та інтеграційних заходів. Простір, створений у рамках цього проєкту, має стати осередком безпеки, розуміння, навчання і міжособистісного діалогу, де кожна молода людина з досвідом переселення зможе відчувати себе почутою, визнаною та включеною до нової соціальної спільноти.

Цільовою аудиторією проєкту є:

- Студенти та молодь віком 18–30 років, що мають статус ВПО;
- Молоді люди, які зазнали дискримінації за ознаками мови, місця народження, етнічної належності або соціального статусу.

Формат реалізації проєкту — змішаний, із поєднанням онлайн- та офлайн-активностей, що забезпечить залучення ширшого кола учасників. Основні напрямки діяльності включають:

1. Проведення тренінгів з навичок самодопомоги, емоційної саморегуляції та протидії дискримінації. Учасники навчатимуться розпізнавати внутрішні емоційні стани, реагувати на ситуації стигматизації та формувати стратегії психологічної стійкості.

2. Організація лекцій і воркшопів із питань прав людини, правової грамотності та безпечного працевлаштування. Що дозволить знизити ризик потрапляння молоді у ситуації експлуатації, шахрайства або повторного травмування.

3. Проведення регулярних груп взаємопідтримки, які функціонуватимуть як простір для відкритого обговорення пережитого

досвіду, рефлексії, взаємної допомоги та підтримки. Групи модерує психолог або соціальний працівник.

4. Проведення культурних, інтеграційних і тематичних заходів — «Дні Знайомства культур», творчі вечори, відкриті мікрофони, перегляди фільмів з обговоренням — з метою згуртування учасників та подолання стереотипів між переселенцями та місцевими жителями.

Очікуваними результатами реалізації проєкту є:

- Підвищення рівня соціальної адаптації молоді ВПО до умов нового середовища;
- Формування стійкої мережі взаємопідтримки серед переселеної молоді;
- Підвищення рівня обізнаності про свої права, можливості для розвитку та захист від дискримінації;
- Зниження рівня тривожності та емоційного виснаження серед цільової групи;
- Формування інклюзивної молодіжної культури в Одесі на прикладі моделі локальної інтеграції.

Проєкт «Де я є» може стати базою для подальшого масштабування подібних ініціатив у регіонах, що приймають ВПО, та взірцем сталої молодіжної роботи в умовах соціальної напруги. У процесі реалізації передбачено використання елементів неформальної освіти, фасилітаційні методи, арт-терапії, тренінгового підходу та рівноправного партнерства між учасниками. Підсумковим етапом стане створення онлайн-ресурсу з матеріалами тренінгів, відеозаписами лекцій та порадами з самодопомоги, що дозволить зберегти сталість результатів та продовжити вплив навіть після завершення активної фази проєкту.

За підсумками проведеного емпіричного дослідження та практичного стажування, нами була розроблена прикладна модель соціальної підтримки студентів із числа внутрішньо переміщених осіб. Описану вище ініціативу ми

представили на ідеатоні «UNLOCK ODESA», міжсекторальному заході, що відбувся 26–27 квітня 2025 року в Одесі [10].

Метою ідеатону було об'єднання зусиль громадського сектору, освітніх установ, місцевого самоврядування та бізнесу для пошуку інноваційних ідей, спрямованих на посилення соціальної, культурної та економічної стійкості регіону. Ми подали наш авторський проєкт, який передбачає створення безпечного освітньо-соціального простору для молоді з числа ВПО. На нашу думку, простір має сприяти подоланню дискримінації, підтримці адаптаційних процесів та розвитку навичок самозарадності у молодих людей.

Для участі в ідеатоні «UNLOCK ODESA» необхідно було пройти конкурсний відбір [41]. Процес подання заявки вимагав не лише чіткого представлення власної ідеї, але й обґрунтування її потенційного впливу на місцеву громаду. Особлива увага приділялася відповідності заявників до цільової аудиторії заходу, яка включала активних громадян з досвідом у соціальній роботі, волонтерській діяльності або участі в різноманітних локальних ініціативах. Такий етап відбору мав на меті забезпечити участь лише тих, хто мав не лише цікаві ідеї, а й практичний досвід та розуміння соціальних потреб.

У результаті конкурсного відбору нашу заявку було схвалено, і ми отримали запрошення до участі в ідеатоні. Таким чином, ми отримали можливість презентувати ідею безпечного простору для студентів-ВПО у форматі міждисциплінарного співробітництва, пройти менторський супровід від провідних експертів та долучитися до команди, що працювала над соціально значущими рішеннями для регіону.

Залучення до подібного формату взаємодії дозволило перевірити життєздатність проєкту в реальному середовищі, а також отримати фахові рекомендації та настанови від експертів громадського сектору. Завдяки участі у заході, організованому ГО «Змістом»[9], ГО «Багаття»[3] за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», була створена платформа для розвитку

потенційного партнерства між громадськими організаціями, освітніми установами та представниками цільової групи проєкту.

Протягом першого дня заходу, після вступної панельної дискусії, яка окреслила ключові вектори розвитку міста, було здійснено поділ учасників на робочі групи за п'ятьма напрямками. Орієнтуючись на фокус нашого дослідження, а також на попередній практичний досвід у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб, ми обрали групу, що спеціалізувалася саме на темі інтеграції ВПО [10].

Під час сесій, присвячених командній роботі, учасники мали унікальну можливість презентувати власні ідеї та запропонувати різні напрямки проєктного мислення. Що дозволило їм сформулювати спільне бачення колективної ініціативи. Взаємодія в команді відбувалася у форматі фасилітованої сесії, де досвідчені ментори надавали підтримку з ключових питань: реалістичності, логістики, законодавчих обмежень та потенційної масштабованості проєктів. Такий підхід забезпечив ґрунтовний аналіз кожної ідеї. Для визначення остаточної концепції проєкту використовувалася дискусія з елементами партисипативного голосування, що гарантувало врахування думки кожного учасника команди та сприяло ухваленню спільного, зваженого рішення.

У результаті проведеної спільної аналітичної роботи командою було ухвалено рішення зосередитися на питаннях довгострокового забезпечення житлом для внутрішньо переміщених осіб. За час групової роботи команда спільно з менторами проводила обговорення основних викликів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи в місті, та шукала шляхи їх подолання [25]. Після серії мозкових штурмів і дискусій було прийнято рішення розробити модель житлового кооперативу для ВПО. Основна концепція проєкту полягала у створенні житлового кооперативу, який функціонував би як інструмент міжсекторальної взаємодії між Одеською міською радою, державою, самими ВПО, представниками місцевого бізнесу та міжнародними донорськими організаціями.

Запропонована модель житлового кооперативу передбачала чіткий механізм запобігання шахрайству під час отримання та використання державних житлових сертифікатів. Важливо, що значна частина переміщених осіб висловлює глибоку недовіру до існуючих інструментів. Така недовіра часто пояснюється браком прозорості в процесах та реальними побоюваннями втратити компенсаційні гарантії, що надаються державою. Створення такого кооперативу покликане було забезпечити максимальну прозорість усіх операцій, надаючи ВПО впевненість у тому, що їхні внески та державні кошти будуть використані ефективно та за призначенням.

Другий день ідеатону був присвячений доопрацюванню проєктів і фінальним презентаціям. У ранкові години учасники долучилися до серії натхненних виступів «Вузли Одеси: історії людей і ініціатив, які з'єднують сектори, ідеї та покоління», в яких було представлено приклади ефективної міжсекторальної взаємодії — між університетами та бізнесом, культурними ініціативами та громадами. Зокрема, особливий інтерес викликали виступи, присвячені досвіду створення інклюзивних спільнот, підтримуючих освітніх середовищ та локальних креативних просторів.

Після панельної частини наша команда продовжила роботу з менторами, вдосконалюючи проєктну концепцію, готуючи її до публічного представлення. Учасники узгодили ключові меседжі, візуалізували структуру кооперативу та сформулювали механізми його реалізації. Під час фінальних презентацій проєкт було представлено членам журі, які надали зворотний зв'язок, відзначили інноваційність ідеї, виклики, потенціал та надали конструктивні рекомендації щодо етапів реалізації, недоліків, інструментів фінансування й залучення зацікавлених сторін.

Завдяки отриманому фідбеку команда отримала змогу глибше усвідомити перспективи розвитку ініціативи та її вразливі місця, що стало важливим кроком у напрямку її практичного впровадження. Ідеатон «UNLOCK ODESA» став для нас не лише майданчиком для генерації ідей, але

й простором для професійного зростання, нетворкінгу та міждисциплінарного обміну досвідом. (Див.додатки Ж, З, К.)

Висновок до другого розділу

У другому розділі кваліфікаційної роботи ми зосередилися на емпіричному вивченні процесу адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб. Це включало глибокий аналіз їхніх адаптаційних труднощів, оцінку ролі громадських організацій та закладів освіти у цьому процесі, а також розгляд проєктів, спрямованих на подолання дискримінації та сприяння інтеграції ВПО.

Практичний досвід, здобутий під час роботи в громадській організації «Десяте квітня», чітко показав: ефективність підтримки переміщених осіб залежить від її багатогранності та здатності враховувати індивідуальні потреби. Багато програм, хоча і виконують важливу функцію, не завжди охоплюють увесь спектр запитів ВПО, змушуючи багатьох долати значні перешкоди самотужки. Підкреслили гостру потребу у створенні більш гнучких та всеосяжних моделей соціальної підтримки. Ми також помітили щире прагнення ВПО до працевлаштування, продовження освіти та розвитку власних здібностей – аспекти, що є фундаментальними для їхнього психологічного комфорту та повноцінного життя.

У рамках дослідження також було ініційовано розробку проєкту, що фокусується на подоланні дискримінації та упередженого ставлення до ВПО. Одним з аспектів стала концепція створення житлового кооперативу, що мав би надати не лише дах над головою, а й стати платформою для взаємодії. Передбачалася співпраця між Одеською міською радою, самими внутрішньо переміщеними особами, представниками місцевого бізнесу та міжнародними донорськими організаціями.

Отже, наше дослідження підтвердило, що цілеспрямовані зусилля та акцент на розвитку соціальних зв'язків в університетському середовищі є

потужними факторами, які сприяють успішній соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб, зокрема студентів. Водночас, проведене дослідження підтвердило наявність дискримінаційних проявів та упередженого ставлення, що вимагає розробки та впровадження ефективних механізмів реагування для забезпечення рівних прав та можливостей для ВПО.

ВИСНОВОК

Сучасна українська освітня система стикається з безпрецедентними викликами, пов'язаними з масовими внутрішніми переміщеннями населення внаслідок війни. Особливе місце в цьому контексті займає проблема соціальної адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. Молоді люди, що опинилися в складних життєвих обставинах, втративши звичне соціальне середовище, навчальні заклади та соціальні зв'язки. Тому важливість розробки та впровадження ефективних методів соціальної роботи, які б допомогли студентам-ВПО успішно адаптуватися в новому освітньому та соціальному середовищі, є критично високою.

У такій ситуації особлива відповідальність лягає на плечі соціальних працівників та освітніх закладів. Вони стають тими, хто пропонує життєво важливу підтримку та ресурси. Завдяки їхнім зусиллям, молоді люди, що пережили вимушене переміщення, отримують змогу не лише подолати наслідки травм, а й розвинути адаптивні навички, які стануть фундаментом їхнього подальшого академічного та особистісного зростання.

Попри значні зусилля, які ми докладаємо у соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами, все одно відчувається гостра потреба у подальшому вивченні та покращенні підходів. Особливо важливо зважати на унікальні потреби студентів, які пережили вимушене переселення, адже вони, на жаль, нерідко стикаються з дискримінацією. Саме тому так потрібно поєднувати глибокі теоретичні знання з практичними навичками, щоб розробити дійсно ефективні, всеосяжні програми. Такі ініціативи мають включати не лише психосоціальну підтримку, освітні заходи та допомогу в соціальній інтеграції, а й обов'язково працювати над розвитком професійних компетентностей, приділяючи особливу увагу подоланню упередженого ставлення, з яким стикаються ці молоді люди.

У ході дослідження ми ретельно вивчили студентів, які є внутрішньо переміщеними особами, розглядаючи їх як окремий напрямок соціальної роботи в університеті. Зібрані дані та проведений аналіз допомогли нам краще зрозуміти їхні потреби, які виявилися досить різноманітними. Виходить, що робота з такими студентами потребує особливого підходу, який враховує їхній минулий досвід, можливо, пов'язаний з травмами, а також їхнє нове оточення та можливі перешкоди на шляху до адаптації.

Аналіз впливу вимушеного переселення на студентську молодь та їхні адаптаційні процеси в освітньому середовищі показав, що виклики є вагомими. Втрата звичного оточення позначається не лише на навчальних результатах чи матеріальному становищі, а й спричиняє глибокі психологічні та соціальні зміни. Студенти-ВПО стикаються з проблемами самоідентифікації, відчуження та дискримінацією, що негативно впливає на їхній емоційний стан та бажання вчитися. Отримані дані підкреслюють нагальну потребу у створенні та впровадженні спеціалізованих програм підтримки в університетах. Важливо, щоб соціальні та педагогічні працівники, які працюють зі студентами-ВПО, мали належну підготовку для роботи з наслідками травм та вимушеного переїзду, застосовуючи широкий підхід, що поєднує як перевірені, так і сучасні методи інтеграції.

Визначаючи ключові принципи соціальної роботи зі студентами-ВПО в університетському просторі, ми заклали основу для створення та впровадження дієвих стратегій адаптації й підтримки. Наш аналіз показав, наскільки важливим є ресурсно-орієнтований підхід, який фокусується на виявленні та розвитку внутрішніх і зовнішніх можливостей студентів. Він також об'єднує психосоціальну допомогу, підтримку в навчанні, соціальну інтеграцію та розвиток особистісного потенціалу. Такий всебічний підхід не лише допомагає студентам долати наслідки вимушеного переміщення, а й сприяє їхньому активному включенню в університетське життя та особистісному зростанню. Ця основа дає змогу соціальним працівникам та освітнім закладам гнучко реагувати на змінні потреби студентів-ВПО,

підкреслюючи цінність орієнтації на використання наявних можливостей у контексті вищої освіти.

Наступним етапом нашого дослідження *стало вивчення підходів та принципів соціальної роботи, що застосовуються для адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб*. Виявили значні психологічні, емоційні та соціальні наслідки, які вимушене переселення залишає на молоді. Такі впливи істотно різняться залежно від індивідуальних особливостей людей, їхнього попереднього досвіду та соціального оточення. Психологічні наслідки часто включають адаптаційні розлади, тривожність та депресивні стани. Емоційні реакції можуть проявлятися у вигляді страху перед майбутнім, гніву або відчаю, що впливає на здатність студентів ефективно навчатися та соціалізуватися. Соціальні наслідки нерідко охоплюють труднощі у налагодженні нових міжособистісних зв'язків, соціальну ізоляцію або відчуження від академічної спільноти.

Наступним етапом нашого дослідження *стало поглиблене вивчення підходів та принципів соціальної роботи, що застосовуються для підтримки адаптації студентів із числа внутрішньо переміщених осіб у вищих навчальних закладах*. Ми обґрунтували, що вимушене переселення має значні психологічні, емоційні та соціальні наслідки для молоді. Вплив цих факторів істотно різниться залежно від індивідуальних особливостей студентів, їхнього попереднього досвіду та нового соціального оточення в університеті. Психологічні наслідки часто включають адаптаційні розлади, тривожність та депресивні стани. Емоційні реакції можуть проявлятися у вигляді страху перед майбутнім, гніву або відчаю, що позначається на здатності студентів ефективно навчатися та інтегруватися в академічне життя. Соціальні наслідки нерідко охоплюють труднощі у налагодженні нових міжособистісних зв'язків, соціальну ізоляцію або відчуження від студентської спільноти.

дослідження показало, що не всі студенти-ВПО однаково схильні до подібних труднощів. Спостерігали наявність власних сильних адаптаційних потенціалів серед деяких студентів. Молоді люди з високим вольовим

потенціалом та розвиненими внутрішніми ресурсами часто успішно адаптуються до нових умов, знаходячи підтримку та долаючи виклики завдяки власним зусиллям.

Проведене нами *емпіричне дослідження адаптаційних труднощів студентів із числа ВПО* виявило значні перешкоди, які ці особи зустрічають в освітньому середовищі. Результати підтвердили, що труднощі адаптації можуть серйозно вплинути на академічну успішність, соціальну інтеграцію та загальне благополуччя студентів-ВПО. Було з'ясовано, що ефективна підтримка з боку освітніх закладів, громадських організацій та спеціалізованих служб здатна суттєво допомогти студентам впоратися з адаптаційними викликами і сприяти їхній успішній інтеграції в освітнє середовище.

Аналіз ролі громадських організацій та закладів освіти в процесі адаптації студентів із числа ВПО дав нам глибоке розуміння того, наскільки важливою є співпраця між різними секторами. Практичний досвід, здобутий під час роботи з громадською організацією «Десяте квітня», переконливо показав, що найбільш дієвими є багатовекторні підходи, які майстерно поєднують зусилля всіх, хто залучений до підтримки. Приклад Одеського національного університету імені І.І. Мечникова яскраво демонструє, як цілеспрямоване врахування унікальних потреб студентів-ВПО в програмах підтримки не лише покращує їхні академічні показники, але й стає потужним стимулом до їх активного та повноцінного залучення в академічне та соціальне життя ВНЗ.

На завершення нашого дослідження була *розроблена концепція соціального проєкту «Де я є»*. Проєкт спрямований на підтримку адаптаційних процесів молоді з числа ВПО в освітньому та соціальному середовищі Одеси. Охоплює він різні аспекти підтримки – психологічну, освітню, соціальну та професійну. Головна мета проєкту – не лише допомогти студентам-ВПО адаптуватися до нових умов та розкрити власний потенціал, а й активно

працювати над профілактикою та боротьбою з упередженням і дискримінацією щодо цієї молоді.

Проект, розроблений на основі зібраних даних, фокусується на створенні платформи підтримки та об'єднання внутрішньо переміщеної молоді в Одесі. Він передбачає реалізацію просвітницьких, психологічних, соціокультурних, інтеграційних заходів та прагне стати осередком безпеки й міжособистісного діалогу, де молодь зможе почуватися почутою та включеною до нової соціальної спільноти, а також активно працювати над профілактикою та боротьбою з упередженням і дискримінацією щодо ВПО.

Дослідження проблем адаптації студентів із числа ВПО переконливо засвідчило: не існує єдиного, універсального рецепту успіху у цій сфері. Натомість, ключ до ефективної підтримки полягає у гнучкому комплексі послуг та підходів, що можуть адаптуватися відповідно до унікальних індивідуальних викликів кожного студента. Комплексність – не лише допомагає молоді долати труднощі, пов'язані з переміщенням, а й активно сприяє формуванню їхньої нової соціальної ідентичності та освітніх цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аналіз доступу до освіти осіб з територій, які є тимчасово окупованими. Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ». 2023. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7784> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Аналітична панель внутрішньо переміщених осіб. ДП «ІОЦ Мінсоцполітики України». URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 24.03.2025).
3. Багаття.Одеса : спільнота громадських діячів та організацій Одещини. Одеса. URL: <https://www.facebook.com/bahattia.odesa/about> (дата звернення: 25.05.2025).
4. Видача довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Гід онлайн Дія. URL: <https://surl.lt/odackc> (дата звернення: 24.05.2025).
5. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. Національний інститут стратегічних досліджень. 24.10.2023. URL: <https://surl.lu/kkizbi> (дата звернення: 21.03.2025).
6. Волосевич, І. Вплив війни на молодь в Україні : дослідження / І. Волосевич, І. Когут, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко. Київ : Cedos, 2023. 76 с. URL: <https://surl.li/qelmvx> (дата звернення: 24.05.2025).
7. Всесвітня організація охорони здоров'я. Звіт про діяльність Бюро ВООЗ в Україні за 2022 р. URL: <https://surl.li/zpzcmw> (дата звернення: 24.02.2025).
8. Галус О. М. Сутність процесу адаптації особистості за умов навчання у ВНЗ. Педагогічний дискурс. 2010. Вип. 7. С. 64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2010_7_14 (дата звернення: 14.04.2025).
9. ГО «Змістом». Одеса. URL: <https://zmistom.com/> (дата звернення: 25.05.2025).

10. Голда О. «Люди не знають, з чого почати»: як одесити на ідеатоні шукали рішення для майбутнього міста. Суспільне. Одеса. 2025. URL: <https://surli.cc/srnhcs> (дата звернення: 25.05.2025).
11. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 81 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10498> (дата звернення: 14.03.2025).
12. Дацаківська О. Ю., Стельмах С. С., Максименко К. М. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія : посібник. Київ : Українська мережа за права дитини, 2021. 72 с. URL: <https://surli.cc/uhmofo> (дата звернення: 15.01.2025).
13. Демченко І., Булига Н., Царевська Ю. Моніторинг соціальної інтеграції ВПО: результати базового дослідження, інструмент і рекомендації щодо його застосування. Київ : ГО «Аналітичний центр «Соціоконсалтинг», 2024. 60 с. URL: https://sociocon.org/wp-content/uploads/2024/01/Broshura_Feniks_fin.pdf (дата звернення: 28.05.2025)
14. Десяте квітня. Про нас. URL: <https://dk.od.ua/pro-nas/about-us> (дата звернення: 20.12.2024)
15. Дискримінація: що це таке, яка буває та як ненароком ти порушуєш права людей поруч. Катлабузьська селищна рада. URL: <https://suvotg.gov.ua/news/1686302847/> (дата звернення: 06.02.2025).
16. Заболотна О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Centre.ua. 2024. URL: <https://surli.cc/fheyys> (дата звернення: 24.03.2025).
17. Звертайтеся до Консультаційного центру приймальної комісії ОНУ. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. URL: <https://surl.li/syhdqc> (дата звернення: 25.05.2025).
18. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб: методичні рекомендації / автор-упорядник: Гусак Н. Є. Київ, 2015. 62 с.

19. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. URL: <https://www.ohchr.org/IDPersons/GPUkrainian> (дата звернення: 15.04.2025).

20. Кордунова Н., Мудрак І., Дмитрюк Н. Особливості життєстійкості та адаптивності студентів у кризових ситуаціях. Психологічні перспективи. 2021. № 38. С. 96–109. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2021-38-96-109> (дата звернення: 15.04.2025).

21. Кулава К. О. Впровадження гендерно-чутливого та конфліктологічного підходів у соціальній роботі з різними клієнтами на рівні територіальних громад. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2023. № 1. С. 26–33.

22. Кулава К. О., Приходько А. О. Особливості вікової сенситивності та адаптаційної поведінки студентської молоді у статусі ВПО. Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали двадцять п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2025 р.). Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2025. С. 47.

23. Кулава К. О., Приходько А. О. Формування соціальної згуртованості в академічних групах як чинник адаптації студентів ВПО. Соціальна робота в умовах війни в Україні: проблеми та шляхи вирішення : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 14 березня 2025 р.). Дніпро : ДВНЗ «ПДТУ», 2025. С. 289.

24. Дунаєва Л.М., Хлівнюк Т.П., Кулава К.О. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота Факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Одеса, 2023. 43с.

25. Небачена Сила : виставка / куратор: О. Муха ; організ.: ГО «Українська асоціація культурологів – Львів». Одеса : Одеський національний художній музей, 2025. URL: <https://www.ofam.ua/exhibitions/nebachena-sila-unseen-force>(дата звернення: 25.05.2025).

26. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та ін. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія. Київ : Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2016. 448 с.

27. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Психологічна служба : опис служби. Одеса. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/psy_service/Psihologichna_slujba.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

28. Пивоваров С. В Україні зростає кількість випадків дискримінації переселенців стосовно житла – дослідження. Hromadske.ua. 2017. URL: <https://surl.lu/tlnvbu> (дата звернення: 24.05.2025).

29. Правила прийому для здобуття вищої, фахової передвищої освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова : Додаток 13. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2025. 7 с. URL: <https://surl.li/giatqe> (дата звернення: 25.05.2025).

30. Приходько А. О. Правове забезпечення соціальної політики: аналіз Конституції України. Матеріали 79-ї звітної студентської наукової конференції (Одеса, 24–28 квітня 2023 р.). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. С. 436–440

31. Приходько А. О. Соціальна робота як чинник розвитку адаптивного потенціалу внутрішньо переміщених осіб. Матеріали 81-ї звітної студентської наукової конференції. Секція «Факультету психології та соціальної роботи». Підсекції «Соціальна робота», «Освітні, педагогічні науки», «Психологія» 22–23 квітня 2025 р. Одеса, 2025. С. 8.

32. Про внесення змін до Порядку виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2025 р. № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.12.2024).

33. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
34. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 20.04.2025).
35. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
36. Психологічні особливості адаптації особистості до екстремальних ситуацій. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. Т. 2, №14. С. 174. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12874> (дата звернення: 19.04.2025).
37. Скринька довіри. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. URL: <https://onu.edu.ua/uk/infostud/suggestbox> (дата звернення: 25.05.2025).
38. Соціальна послуга соціальної адаптації. Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/news/sotsialna-posluha-sotsialnoi-adaptatsii> (дата звернення: 24.05.2025).
39. Соціально-гуманітарні виклики війни та інструментарій їх подолання (Карпатський регіон України) / за ред. д. е. н., проф. Т. Г. Васильціва. Львів : Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2022. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220032.pdf> (дата звернення: 25.05.2025)
40. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: Теорія і практика : навч. посіб. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-12117.html> (дата звернення: 26.04.2025).
41. UNLOCK ODESA: Відкриття потенціалу регіону / організ. ГО «Змістом». Одеса, 26–27 квітня 2025 р. URL: <https://surli.cc/xrjdon> (дата звернення: 25.05.2025).

42. Ушакова І. Дослідження психологічної адаптації студентів ВПО до умов навчання в закладі вищої освіти. Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, аспірантів та студентів «Інформаційні технології в сучасному світі: дослідження молодих вчених». Харків, 2024. С. 41. URL: <https://surl.lu/bleczx> (дата звернення: 29.10.2024).
43. Фестиваль першокурсників «Мечникова Start Fest» – день знайомства, командної роботи та активних змагань. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. URL: <https://surl.li/qptfww> (дата звернення: 25.05.2025).
44. Яременко Т. В. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами : диплом. робота магістра. Кам'янець-Подільський, 2019. URL: <https://surl.lt/obpuyl> (дата звернення: 24.05.2025).
45. Delaney T. Philosophy now. Philosophy Now | a magazine of ideas. 2009. URL: https://philosophynow.org/issues/71/Social_Spencerism (дата звернення: 20.02.2025).
46. Faith and responses to displacement. 2014. URL: <http://www.fmreview.org/#sthash.nWmXXJ32.dpuf> (дата звернення: 25.02.2025).
47. Hartmann H. Ego psychology and the Problem of adaptation. New York, 1958. 32 p.
48. Mohammad A. Sociological Perspectives On Socialisation & Social Order. URL: <https://surl.li/mfeaas> (дата звернення: 25.02.2025).
49. Shaner R. F. Lamarck and the Evolution Theory. The Scientific Monthly. 1927. Vol. 24, No. 3. P. 251–255.
50. Terziev V. Conceptual framework of social adaptation. IJASOS-International E-Journal of Advances in Social Sciences. 2019. Vol. 5, No. 13.